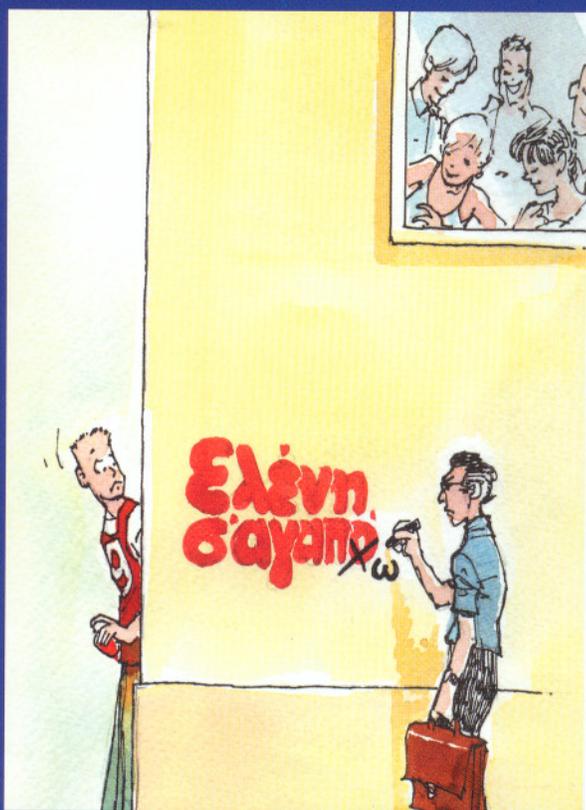

Επιθετικότητα στο σχολείο.
Προτάσεις για πρόληψη και αντιμετώπιση.

***Επιθετικότητα στο σχολείο.
Προτάσεις για πρόληψη και αντιμετώπιση.***

Συγγραφείς

Χηνάς Παναγιώτης - Σχολικός Ψυχολόγος

Χρυσσαφίδης Κώστας - Αναπλ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Επιστημονική επιμέλεια

Πετρόπουλος Νικόλαος - Σύμβουλος Κοινωνιολογίας Π.Ι.

Παλαστυλιανού Αντωνία - Δρ. Ψυχολογίας

Διόρθωση κειμένων

Φορτούνη Κωστούλα

Καλλιτεχνική επιμέλεια

CiA

Χρηματοδότηση

2^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, ΕΠΕΑΕΚ

Έργο: Κοινωνικές Επιστήμες I

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Εισαγωγικό Σημείωμα Προέδρου</i>	3
<i>Εισαγωγικό Σημείωμα Υπευθύνου Έργου</i>	5

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	6
1. ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΑΙΤΙΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	10
1.1. Θεωρίες της επιθετικότητας	10
1.2. Επιθετικότητα και σύγκρουση	12
1.3. Μορφές βίας στο σχολείο	14
1.4. Συχνότητα και αιτίες εμφάνισης της επιθετικότητας	15

2. ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΕ ΚΡΙΣΕΙΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	16
2.1. Τρόποι αντιμετώπισης της επιθετικότητας από τους εκπαι- δευτικούς	18
2.2. Αντιμετώπιση της επιθετικότητας ως πρόβλημα προς επίλυ- ση	19

3. ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ	21
3.1. Αναγνώριση παραγόντων κινδύνου	21
3.2. Καλλιέργεια της ικανότητας εποικοδομητικής επίλυσης συγκρούσεων	24
3.3. Αναμόρφωση του σχολικού κλίματος	26
3.3.1. Διευθέτηση του σχολικού χώρου	27
3.3.2. Επαναπροσδιορισμός των διαπροσωπικών σχέσεων	28
3.3.3. Αναμόρφωση της μαθησιακής διαδικασίας	29

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	31
I. Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Πρόληψης: Δραστηριότητες κατά σχολική Βαθμίδα	31
II. Ερωτηματολόγιο ελέγχου ασφάλειας στο σχολείο και πρόλη- ψης βίας	33
III. Σκηνές επιθετικότητας στο σχολείο	35

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	40
---------------------------	----

Εισαγωγικό Σημείωμα του Προέδρου του Π.Ι.

Το έντυπο που έχετε στα χέρια σας βασίζεται στα πορίσματα έρευνας, η οποία πραγματοποιήθηκε από ομάδα κοινωνικών επιστημόνων του Π.Ι. στο πλαίσιο του Β' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και είχε ως σκοπό την καταγραφή της μαθητικής σχολικής βίας και διαμαρτυρίας καθώς και των συνθηκών που τις προκαλούν.

Μεταξύ των διαπιστώσεων της έρευνας είναι και ο καθοριστικός ρόλος που διαδραματίζουν το σχολικό κλίμα, η σχολική διοίκηση και οι παρεμβάσεις των εκπαιδευτικών στην αναχαίτιση ή την εκδήλωση της βίαιης συμπεριφοράς από τους μαθητές.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος γενικά, αλλά και του εκπαιδευτικού συγκεκριμένα, καθίσταται ολοένα και περισσότερο καθοριστικός όχι μόνο στην εκπαιδευτική πορεία των μαθητών αλλά και στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους, καθώς περιορίζεται ο κοινωνικοποιητικός ρόλος της οικογένειας.

Το σχετικό έντυπο συνιστά υποστηρικτικό υλικό και αποτελεί ένα πρώτο βήμα στο πλαίσιο των προσπαθειών που καταβάλλει το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα αντιμετώπισης σχολικών κρίσεων και αναβάθμισης της ποιότητας της σχολικής ζωής.

Ευελπιστούμε ότι το παρόν έντυπο – το οποίο πραγματεύεται τόσο τα πορίσματα της έρευνας και της διεθνούς βιβλιογραφίας όσο και τις τεχνικές δημιουργικής διευθέτησης κρίσεων και συγκρούσεων στους σχολικούς χώρους - θα βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς στην αντιμετώπιση των σχετικών κρίσεων και θα συμβάλει στη δημιουργία ενός κλίματος εποικοδομητικής διεκδίκησης και δημιουργικής μάθησης.

Θ. Γ. Εξαρχάκος
Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Εισαγωγικό Σημείωμα του Υπεύθυνου Έργου

Τα τελευταία χρόνια, σε πολλές χώρες του κόσμου έχει διαπιστωθεί μια σχετική έξαρση στα φαινόμενα της επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολικό χώρο. Επειδή ζούμε στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και η χώρα μας διέρχεται μια κρίσιμη περίοδο μετάβασης με αυξημένους τους παράγοντες κινδύνου για τους νέους, κρίναμε σκόπιμη τη διεξαγωγή μιας σχετικής, εμπειρικής έρευνας στα Δημοτικά, Γυμνάσια και Λύκεια της χώρας. Σκοπός μας ήταν να καταγράψουμε όλες τις μορφές εκδήλωσης βίας και τις κοινωνικές συνθήκες που τις προκαλούν, με απώτερο στόχο την καλύτερη αντιμετώπιση και πρόληψή τους.

Η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε κατά το σχολικό έτος 1998-99 με τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης) και με την υποστήριξη του Προέδρου του Π.Ι., Καθ. του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Θ.Εξαρχάκου και του Προέδρου του Τμήματος Ερευνών, Καθ. κ. Ν. Αλεξάνδρη. Την ερευνητική ομάδα αποτέλεσαν οι: Ν. Πετρόπουλος, Α. Παπασυλιανού, Κ. Χαρίσης και Π. Κατερέλος. Σημαντική ήταν και η συμβολή των εκπαιδευτικών στη συλλογή των δεδομένων.

Τα πρώτα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάστηκαν στη Διημερίδα που οργανώθηκε από το Π.Ι. στις 17-18.12.1999, όπου συμμετείχαν επιστήμονες από άλλα ερευνητικά κέντρα καθώς και εκπρόσωποι εκπαιδευτικών, οργανώσεων γονέων και Δεκαπενταμελών Μαθητικών Συμβουλίων. Τα πρακτικά της Διημερίδας καθώς και τα τελικά πορίσματα της έρευνας έχουν εκδοθεί από το Π.Ι.

Αυτό που διαπιστώθηκε είναι ότι τα φαινόμενα της σχολικής βίας βρίσκονται σε σχετικά χαμηλά επίπεδα, σε σύγκριση με άλλες χώρες. Σημειώνεται ότι καθοριστικό ρόλο σε τέτοιες εκδηλώσεις ασκούν η οικογένεια, οι σχολικές συνθήκες αλλά και τα χαρακτηριστικά των μαθητών (π.χ. το φύλο, οι εμπειρίες και τα βιώματά τους κτλ.).

Το έντυπο που έχετε στα χέρια σας έχει συνταχθεί από ειδικούς - ψυχολόγους και παιδαγωγούς - και βασίζεται τόσο στα πορίσματα της έρευνας του Π.Ι. όσο και στα πορίσματα άλλων ερευνών και στις διεθνείς εμπειρίες. Περιέχει υποστηρικτικό επιμορφωτικό υλικό για τις συνθήκες που γεννούν την επιθετικότητα και για τους τρόπους αντιμετώπισης και διευθέτησης των συγκρούσεων. Γενικά, αποσκοπεί στο να βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς να αντιμετωπίσουν έγκαιρα και αποτελεσματικά τις συγκρούσεις στους σχολικούς χώρους.

Με την ευκαιρία ανακήρυξης από την UNESCO του έτους 2000 ως Διεθνούς Έτους για έναν Πολιτισμό της Ειρήνης, και τη δεκαετία 2001-2010 ως Διεθνούς Δεκαετίας για έναν "Πολιτισμό Ειρήνης και μη-Βίας έναντι των Παιδιών όλου του Κόσμου" το έντυπο αυτό εντάσσεται στην προσπάθεια αυτή με σκοπό τη διαδικασία προώθησης του διαλόγου και επίλυσης διαφορών με πνεύμα αμοιβαίας κατανόησης και συνεργασίας.

Το Π.Ι., η ερευνητική ομάδα και οι συντάκτες του εντύπου αναμένουν με μεγάλο ενδιαφέρον τα σχόλιά σας για το παρόν έντυπο καθώς και τις προτάσεις σας για μελλοντικές δραστηριότητες. Αυτά μπορεί να σταλούν στον υπογράφοντα είτε γραπτώς (Μεσογείων 396, Αγία Παρασκευή, 15341) είτε με ΦΑΞ (6012-1999) είτε ηλεκτρονικώς (nppsoc@pi-schools.gr)

Νικόλαος Πετρόπουλος
Σύμβουλος Κοινωνιολογίας, Π.Ι.

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Μαθητές και εκπαιδευτικοί γίνονται καθημερινά μάρτυρες εκδήλωσης μορφών βίαιης συμπεριφοράς μέσα στο σχολείο, αλλά και εκτός αυτού. Η συμπεριφορά αυτή εκδηλώνεται από την πλευρά των μαθητών με θύματα τους συμμαθητές τους, τους εκπαιδευτικούς ή τη σχολική περιουσία (κτήρια, αντικείμενα κτλ.). Πλάι σ'αυτές τις μορφές βίαιης συμπεριφοράς θα πρέπει να συμπεριλάβουμε και ανάλογες συμπεριφορές που εκδηλώνονται κάτω από ορισμένες συνθήκες από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς.

Τα κρούσματα βίαιης συμπεριφοράς που εκδηλώνονται στο ελληνικό σχολείο, σε σύγκριση με ανάλογα περιστατικά σε σχολεία της Βόρειας Αμερικής και της Κεντρικής Ευρώπης, είναι οπωσδήποτε πιο ήπια τόσο ως προς τη συχνότητα με την οποία εμφανίζονται όσο και ως προς την έντασή τους. Οι λόγοι αυτής της διαφοροποίησης θα πρέπει να αναζητηθούν στις οικογενειακές και ευρύτερες κοινωνικές δομές καθώς και σε άλλους εξωγενείς παράγοντες που συμβάλλουν κατά περίπτωση τόσο στην εμφάνιση της βίας ως πρόθεση όσο και στην ολοκλήρωσή της ως ενέργεια.

Παρ' όλα αυτά δεν επιτρέπεται να αντιμετωπίζουμε τη βία στο ελληνικό σχολείο ως μια ασήμαντη κατάσταση που μπορούμε να την αγνοήσουμε. Δυστυχώς δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε εκ των προτέρων τις εξελίξεις, ώστε να μπορούμε να προδιαγράψουμε την πορεία εκδήλωσης του φαινομένου και τη δυνατότητα εξέλιξής του ή μη σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις.

Ζούμε σε μια κοινωνία που αλλάζει συνεχώς, μια κοινωνία που φημίζεται για τη δυνατότητα γρήγορης προσαρμογής της σε ξένα πρότυπα. Όλα δείχνουν ότι είμαστε στραμμένοι σε μια πορεία που οδηγεί όλο και πιο γρήγορα σε τρόπους ζωής και μορφές συμπεριφοράς των προηγμένων χωρών. Έτσι, τα φαινομενικά χαμηλά ποσοστά βίαιης συμπεριφοράς μπορεί να αποτελούν την κορυφή ενός παγόβουνου. Και επειδή στη χώρα μας έχουμε συνηθίσει να κινητοποιούμαστε μόνον όταν οι καταστάσεις φτάσουν στο απροχώρητο, θα ήταν καλό **το σχολείο μας να ενδιαφερθεί**

και να ασχοληθεί πιο συστηματικά με τα φαινόμενα της βίας, πριν τα γεγονότα πάρουν εκρηκτικές διαστάσεις. Έτσι, θα μπορέσουν οι εκπαιδευτικοί, επαρκώς ενημερωμένοι, να ενεργήσουν σωστά και την κατάλληλη στιγμή ως προς την αξιολόγηση και την αντιμετώπιση της επιθετικότητας.

Κάτι τέτοιο άλλωστε συμβαδίζει με τις σύγχρονες αντιλήψεις που επικρατούν στους παιδαγωγικούς κύκλους, ειδικότερα στους εκπαιδευτικούς, σε παγκόσμια κλίμακα, και αναφέρονται στην πιο συστηματική ενασχόληση με θέματα επιθετικότητας, φιλονικιών, εντάσεων και συγκρούσεων μεταξύ παιδιών στο σχολείο. Πολλές έρευνες σε διάφορα μέρη του κόσμου έχουν εστιάσει την προσοχή τους σε τέτοιου είδους θέματα και γίνεται όλο και πιο καταφανές ότι οι συνέπειες είναι πολύ πιο σοβαρές από όσο αρχικά θεωρούνταν. Όλο και περισσότερο αναγνωρίζεται ότι φαινόμενα αυτού του είδους θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται με περισσότερη προσοχή, ως σημαντικά κοινωνικά προβλήματα που δεν αφορούν μόνον τους εμπλεκόμενους μαθητές και τις οικογένειες τους, αλλά και όλο το σχολικό σύστημα.

Στην πραγματικότητα έχουμε ένα είδος επανάστασης στον τρόπο προσέγγισης και θεώρησης του φαινομένου. Η αλλαγή άρχισε τη δεκαετία του '70 στις Σκανδιναβικές χώρες με το πρωτοποριακό έργο του Dan Olweus (1996). Με τις έρευνες που διεξήγαγε ο Olweus στα σχολεία αναγνώρισε το πρόβλημα, μελέτησε τη συχνότητα εμφάνισής του, τις συνέπειες που αυτό συνεπάγεται και απέδειξε ότι με επιστημονικά σχεδιασμένες παρεμβάσεις είναι δυνατή η μείωσή του σε ποσοστό μέχρι και 50%. Ανάλογες έρευνες ακολούθησαν σε πολλές χώρες του κόσμου, όπως, λόγω χάρη, στη Μ. Βρετανία, στις ΗΠΑ, στον Καναδά, στην Αυστραλία, στην Ισπανία και πρόσφατα στην Ελλάδα από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και άλλους φορείς. Έτσι, έχουμε στη διάθεσή μας πολλά στοιχεία, με πλήθος εμπειριών και γνώσεων για τις αιτίες και τις συνέπειες της επιθετικότητας, αλλά και για τους τρόπους με τους οποίους το κοινωνικό περιβάλλον και η εκπαιδευτική κοινότητα μπορούν να παρέμβουν.

Το σχολείο από μόνο του δεν μπορεί να αλλάξει ένα βίαιο επιθετικό άτομο ούτε να αλλάξει μια βίαιη κοινωνία. Η αντίληψη ότι μπορούν οι ενήλικες να παρέμβουν αποφασιστικά καταργώντας προβλήματα και διαφορές ανάμεσα στα παιδιά είναι λαθεμένη, αλλά και ανεφάρμοστη. Όπως θα δούμε, κάποιος βαθμός επιθετικότητας και συγκρούσεων είναι αναπόφευκτο μέρος της ζωής και της διαδικασίας ανάπτυξης και ωρίμανσης του παιδιού. Όμως τα χαρακτηριστικά αυτά της προσωπικότητας του ατόμου δεν οδηγούν υποχρεωτικά σε καταστροφική βία και εγκληματική συμπεριφορά και η κλιμάκωσή τους δεν είναι πάντα αποτέλεσμα ατομικής παθολογίας. Οι λόγοι και οι παράγοντες που προκαλούν έκρυθμες καταστάσεις στη σχολική ζωή και την οδηγούν σε αποδιοργάνωση τόσο την ίδια όσο και τα άτομα που συμμετέχουν σ' αυτή δεν εντοπίζονται απλά σε ατομικά χαρακτηριστικά και αιτίες, αλλά είναι μέρος του κοινωνικού περιγύρου στον οποίο εμφανίζονται. Κατά συνέπεια, είναι δυνατό με την κατάλληλη παρέμβαση στο σύστημα του σχολείου, τα περιστατικά αυτά να περιοριστούν. Επίσης, υπάρχουν συμπεριφορές, δεξιότητες και γνώσεις με βάση τις οποίες το άτομο μπορεί, όταν εμπλέκεται σε μια διαπροσωπική ή ομαδική σύγκρουση, να επιλέγει εναλλακτικές, εποικοδομητικές και όχι καταστροφικές ή αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές. Οι εναλλακτικές αυτές μορφές συμπεριφοράς αντιστοιχούν σε ικανότητες, που συντελούν στην κοινωνικοποίηση του ατόμου, στην προετοιμασία του για αποτελεσματική ένταξη στην κοινωνία των ενηλίκων και αποτελούν βασικό χαρακτηριστικό σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Το σχολείο μπορεί, στο πλαίσιο της διδακτικής του παρέμβασης και με ποικίλες εξωδιδακτικές δραστηριότητες, μέσα σε κλίμα ασφαλές και καλλιεργώντας στους μαθητές την ικανότητα να δρουν υπεύθυνα, να διδάξει εναλλακτικές μορφές συμπεριφοράς και διαχείρισης συγκρούσεων. Έτσι, το σχολείο θωρακίζει το μαθητή όχι μόνο σχετικά με τη συμπεριφορά που εκδηλώνει στη διάρκεια της παραμονής του στο σχολείο, αλλά και τη γενικότερη συμπεριφορά του στην καθημερινή ζωή στο σπίτι ή στην κοινότητα.

Το παρόν φυλλάδιο έχει σκοπό να ενημερώσει τους εκπαιδευτικούς σχετικά με τα κύρια αποτελέσματα των διάφορων ερευνών και να δώσει απαντήσεις στα ακόλουθα ερωτήματα:

- ✓ Πώς διαπιστώνουμε έγκαιρα καταστάσεις που μπορούν να οδηγήσουν σε εκδηλώσεις βίας,
- ✓ Πώς μπορούμε να αντιδρούμε εποικοδομητικά, ώστε να χειριζόμαστε τα προβλήματα επιθετικότητας και τις ποικίλες συγκρούσεις στο σχολείο,
- ✓ Πώς μπορούμε, παραμερίζοντας στερεότυπα και καθιερωμένες συμπεριφορές να δημιουργούμε καταστάσεις στις οποίες οι αντίπαλες πλευρές θα καταλήξουν σε ικανοποιητικά για όλους αποτελέσματα,
- ✓ Πώς μπορούμε να βρούμε τρόπους να προλάβουμε την εκδήλωση δυσάρεστων καταστάσεων βίας και να αναπτύξουμε στο σχολείο και τους μαθητές μας την ικανότητα επίλυσης συγκρούσεων, που αντιστοιχεί σε θετικά πρότυπα σκέψης, σχέσεων και διαντίδρασης με τους άλλους,
- ✓ Πώς μπορούμε να ενισχύσουμε στο σχολείο μας αλλαγές που στηρίζουν τη μαθησιακή διαδικασία και την ολόπλευρη ανάπτυξη των νέων με βάση θετικά πρότυπα και δημιουργικές μορφές δράσης, με απώτερο στόχο την αποτελεσματική ένταξή τους στη σχολική ζωή και την κοινωνία.

1. Μορφές και αιτίες εκδήλωσης της επιθετικότητας στο σχολείο

Στη βιβλιογραφία χρησιμοποιούνται διεθνώς διάφοροι όροι σχετικοί με την έννοια της επιθετικότητας. Όροι, όπως σύγκρουση, βία, αποκλίνουσα συμπεριφορά, παραπτωματική ή παραβατική συμπεριφορά, εκφοβισμός ή θυματοποίηση, χρησιμοποιούνται άλλοτε ως ταυτόσημοι και άλλοτε ως όροι συνώνυμοι με την επιθετικότητα. Αυτό, σε σχέση και με την ποικιλία των θεωρητικών προσεγγίσεων που αναφέρονται στην επιθετικότητα, δημιουργεί σύγχυση. Γι' αυτό το λόγο κρίνεται απαραίτητο να κάνουμε σαφή το διαχωρισμό της επιθετικότητας κυρίως σε σχέση με τη σύγκρουση και τη θυματοποίηση.

1.1. Θεωρίες της επιθετικότητας

Η σύντομη παράθεση των ποικίλων θεωριών που αναφέρονται στην επιθετικότητα και επιχειρούν να διερευνήσουν τα αίτια που προκαλούν την εκδήλωσή της είναι απαραίτητη, για τη βαθύτερη κατανόηση του όλου προβλήματος και τη δυνατότητα αποτελεσματικής αντιμετώπισής του.

Οι θεωρίες που έχουν διαμορφωθεί γύρω από την επιθετικότητα χωρίζονται σε δυο μεγάλες κατηγορίες: σ' αυτές που αντιμετωπίζουν την επιθετικότητα ως αυθύπαρκτη ιδιότητα της ανθρώπινης φύσης (Ψυχανάλυση, Εθολογία) και σ' αυτές που θεωρούν ότι η επιθετικότητα αποτελεί κατά κύριο λόγο ή αποκλειστικά προϊόν κοινωνικών παρεμβάσεων (υπόθεση: «Επιθετικότητα-Ματαίωση», Θεωρία της «Κοινωνικής Μάθησης»).

Η Ψυχανάλυση αντιμετωπίζει την επιθετικότητα ως ψυχική ενέργεια, παράγωγο της σύγκρουσης των δυο βασικών ενστίκτων, της ζωής και του θανάτου. Η επιθετικότητα για την Ψυχανάλυση είναι άμεσα συνδεδεμένη με το ένστικτο της σεξουαλικότητας και της

αυτοσυντήρησης. Σε κάθε περίπτωση αποτελεί μια αναπόφευκτη εκδήλωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Freud, 1950).

Ξεκινώντας από διαφορετικές αφετηρίες και με εντελώς διαφορετικά ερευνητικά εργαλεία καταλήγει σε παρόμοια περίπου συμπεράσματα και ο K. Lorenz, εκπρόσωπος της Εθολογίας. Ο Lorenz τονίζει τη σημασία του επιθετικού ενστίκτου στην προσπάθεια του ατόμου για επιβίωση. Η επιθετικότητα εμφανίζεται ως εσωτερική ετοιμότητα που εκδηλώνεται όχι μόνο σε περιπτώσεις αντίδρασης, δηλαδή όταν απειλείται η ασφάλεια του ατόμου, αλλά και ως ζωτική ανάγκη (Lorenz, 1966).

Διαμετρικά αντίθετες είναι οι αντιλήψεις των θεωριών που ανάγουν τα αίτια της επιθετικότητας όχι σε βιολογικούς, αλλά σε κοινωνικούς παράγοντες.

Έτσι, η ομάδα του Πανεπιστημίου του Yale (Dollard, et al., 1939) αντιμετωπίζει την επιθετικότητα ως αποτέλεσμα βίωσης κοινωνικών καταστάσεων που οδηγούν το άτομο σε ματαίωση, σε διακοπή, δηλαδή, μιας εμπρόθετης δράσης, μιας προσπάθειας επίτευξης κάποιου σημαντικού για το άτομο στόχου.

Η θεωρία της «Κοινωνικής Μάθησης» αποδίδει τα αίτια της επιθετικής συμπεριφοράς σε καταστάσεις και πρότυπα του κοινωνικού περιγύρου. Η επιθετικότητα, όπως και άλλες μορφές συμπεριφοράς, είναι αποτέλεσμα αξιών, αμοιβών, ποινών και προτύπων στα οποία είναι εκτεθειμένο το άτομο (Bandura, 1973).

Η διαφορετική προσέγγιση και ερμηνεία της επιθετικότητας συνεπάγεται διαφοροποιήσεις και ως προς τις στρατηγικές που προτείνονται για την αντιμετώπισή της. Έτσι, προτάσεις όπως αυτή της «θεωρίας της κάθαρσης», που δέχεται ότι η επιθετική δράση που οδηγεί στην επίτευξη ενός στόχου αμβλύνει ή εξαφανίζει τα κίνητρα για επιθετικότητα, δε γίνεται, λόγου χάρη, αποδεκτή από όλες τις θεωρίες που προαναφέραμε. Φαίνεται να καλύπτει μάλλον περισσότερο τις θεωρίες που αναφέρονται στη βιολογική διάσταση της επιθετικότητας, παρά σ'αυτές που τονίζουν την κοινωνική της προέλευση.

Όλες οι πιο πάνω θεωρίες δέχτηκαν κριτική και καμιά δεν είναι σε θέση να ερμηνεύσει το θέμα της επιθετικότητας στο σύνολό του. Πρόκειται για ένα πρόβλημα πολύ σύνθετο και πολύπλοκο, που για την επίλυσή του απαιτούνται σύνθετες μορφές στρατηγικής παρέμβασης.

1.2. Επιθετικότητα και Σύγκρουση

Είναι πολύ σημαντικό να γίνει κατανοητός ο διαχωρισμός των εννοιών επιθετικότητα και σύγκρουση. Η έννοια της επιθετικότητας χρησιμοποιείται με δύο σημασίες:

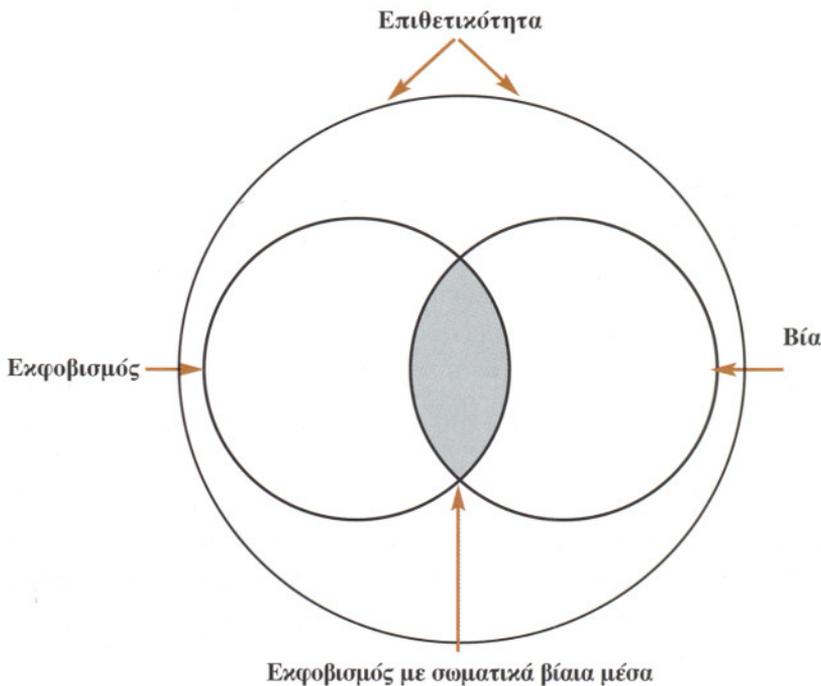
Μια γενική, που αναφέρεται στο δυναμισμό και την ενέργεια ζωής με την οποία ένα άτομο ικανοποιεί τις ανάγκες του, και μια πιο στενή, που είναι συνυφασμένη με βιαιότητα και εχθρική συμπεριφορά.

Η επιθετικότητα είναι ένα φυσιολογικό φαινόμενο, χαρακτηριστικό του ανθρώπου και της κοινωνικής ζωής, βασικό στη διαδικασία ανάπτυξης και ενηλικίωσης του ατόμου. Όσον αφορά στη σύγκρουση, μπορούμε επίσης να πούμε, όπως και στην περίπτωση της επιθετικότητας, **ότι και η σύγκρουση είναι ένα φυσιολογικό φαινόμενο.** Όμως σχετικά με τη σύγκρουση επικρατεί στην κοινωνία η γενική αντίληψη ότι είναι μια αρνητική και, κατά συνέπεια, μια ανεπιθύμητη κατάσταση που πρέπει να την αποφεύγουμε.

Στην κοινωνική ζωή όμως και γενικά στις διαπροσωπικές, τις φιλικές και ομαδικές σχέσεις και στις κοινωνικές δραστηριότητες η αντιπαράθεση και η σχετική σύγκρουση είναι αναπόφευκτες. Κάθε φορά που αλληλεπιδρούν άνθρωποι και τίθεται ζήτημα επιλογής ή λήψης απόφασης, διατυπώνονται ποικίλες ιδέες, γνώμες, απόψεις, πληροφορίες, συμπεράσματα, θεωρίες, που θα επιχειρηθεί να επιβληθούν και μοιραία θα συγκρουστούν. Στη σχετική βιβλιογραφία ο όρος «σύγκρουση συμφερόντων» χρησιμοποιείται με τη σημασία της σύγκρουσης αναγκών, σκοπών, ωφελειών, κέρδους, προτερημάτων, ενδιαφέροντος, δικαιώματος ή διεκδίκησης (Dollard, et al.1939, Deutsch, 1973).

Η σύγκρουση είναι κάτι φυσιολογικό. Η ολοκληρωτική απουσία της μπορεί να δηλώνει αδιαφορία, αποξένωση, καταπίεση.

Στη δεύτερη περίπτωση, η επιθετικότητα στο χώρο του σχολείου αναφέρεται στη βία και τον εκφοβισμό. Οι δύο τελευταίες έννοιες συναντώνται στο σημείο τομής που αποτελεί την έννοια **εκφοβισμός με σωματικά βίαια μέσα**, όπως φαίνεται στο παρακάτω σχήμα (Olweus, 1996). Πολλές φορές η επιθετικότητα ταυτίζεται με τον εκφοβισμό και με βίαια μέσα. Η ταύτιση αυτή είναι λανθασμένη, αφού περιορίζει την επιθετικότητα μόνο σε μη αποδεκτές καταστάσεις, κάτι που έχει φυσικά αρνητικές συνέπειες στην αντιμετώπιση του φαινομένου στο σύνολό του.

- ◆ Το αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού προσδιορίζει την εκδήλωση επιθετικότητας και την ικανότητα αντιμετώπισης της σύγκρουσης.
- ◆ Η εξέλιξη της συγκρουσιακής κατάστασης εξαρτάται από τον τρόπο παρέμβασης και διαχείρισής της.

Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να γνωρίζει ότι χρειάζεται να κατέχει μια σειρά από στρατηγικές διευθέτησης των συγκρούσεων, στις οποίες θα εκπαιδεύσει τα παιδιά. Οι στρατηγικές αυτές φυσικά θα είναι διαφορετικές από βαθμίδα σε βαθμίδα εκπαίδευσης.

Στη συνέχεια, για λόγους πρακτικούς οι όροι βία, σύγκρουση και επιθετικότητα χρησιμοποιούνται ως συνώνυμα. Θα εννοείται βέβαια πάντα η βίαιη, ανεπιθύμητη, επικίνδυνη, συγκρουσιακής μορφής επιθετικότητα.

1.3. Μορφές επιθετικότητας στο σχολείο

Η βία, επιθετική συμπεριφορά ενός ατόμου ή μιας ομάδας εκδηλώνεται ποικιλόμορφα, σύμφωνα με την ακόλουθη ομαδοποίηση:

- **Βία κατά πρόσωπου.**
- **Βία κατά της παρουσίας και βανδαλισμοί.**
- **Βία που στρέφεται συνειδητά ή όχι εναντίον του ίδιου του εαυτού.**

Μια μορφή βίας που απασχολεί ιδιαίτερα τους ερευνητές και εμφανίζεται συχνά στο σχολείο είναι ο εκφοβισμός (bullying) ή θυματοποίηση (victimization). Ο Olweus ορίζει ως εκφοβισμό ή θυματοποίηση την κατάσταση στην οποία ο μαθητής εκτίθεται επανειλημμένα και για κάποιο χρονικό διάστημα σε αρνητικές πράξεις άλλου ή άλλων μαθητών, που εκδηλώνονται ως μορφές επιθετικής συμπεριφοράς (Olweus, 1995).

Κατά τη θυματοποίηση μεταξύ θύτη και θύματος αναπτύσσεται ανισορροπία δύναμης (συναισθηματικής, σωματικής, γνωστικής), ώστε το **θύμα** δεν μπορεί να αμυνθεί, με αποτέλεσμα η θυματοποίησή να εντείνει την ανισότητα. Το θύμα αναστατώνεται και εκδηλώνει τις εσωτερικές ψυχικές εντάσεις με απόσυρση, κλάμα, πόνο ή θυμό. Ο **θύτης** από την πλευρά του μένει ψυχρός. Δεν εκδηλώνει τα συναισθήματά του, αδιαφορεί για το θύμα, πιστεύει ότι το ίδιο το θύμα ευθύνεται για την επίθεση και ότι του αξίζει να υποφέρει, νιώθει δικαιωμένος για ό,τι κάνει και θέλει σε όλες τις περιπτώσεις να είναι κερδισμένος, κάτι για το οποίο έχει και τη συμπαράσταση των φίλων του.

Η χαμηλή αυτοεκτίμηση στο σχολείο και σε άλλους χώρους όπου συχνάζουν νέοι είναι συχνά η πηγή των συγκρούσεων. Κατανοούν τη σύγκρουση και τη βιώνουν μόνον ως μια πάλη, που πάντα καταλήγει σ' έναν κερδισμένο και σ' ένα χαμένο. Η θυματοποίηση ή η ταπείνωση του άλλου αποτελούν μερικές φορές τα μέσα που έχουν οι μαθητές, για να αναπληρώσουν την αυτοεκτίμησή τους και να αποκτήσουν κύρος μεταξύ των συνομηλίκων.

Αρνητική πράξη ή επιθετική συμπεριφορά θεωρείται, όταν κάποιος εμπρόθετα :

- Συγκρούεται ή προσπαθεί να χτυπήσει ή να τραυματίσει ή να δυσχεράνει κάποιον σωματικά, λεκτικά ή με χειρονομίες.
- Αποκλείει κάποιον από την ομάδα.
- Παρεμποδίζει την ολοκλήρωση των επιθυμιών κάποιου άλλου .

1.4. Συχνότητα και αιτίες εμφάνισης της επιθετικότητας στο σχολείο

Τελευταία όλο κι πιο συχνά τα ΜΜΕ προβάλλουν περιστατικά βίας στο σχολείο. Στη Νορβηγία, σε μία από τις σχετικές έρευνες, βρέθηκε ότι ένας στους επτά μαθητές συμμετέχουν σε πράξεις βίας και θυματοποίησης (Olweus 1993). Βέβαια μπορεί το 85% των μαθητών να μην εκδηλώνουν έντονη επιθετικότητα, να μην είναι οι ίδιοι θύτες ή θύματα, είναι όμως μάρτυρες επιθετικών συμπεριφορών και μάλιστα δεν παρεμβαίνουν από φόβο μήπως, αν μιλήσουν ή παρέμβουν, γίνουν και οι ίδιοι θύματα. Όταν τα προβλήματα αυτά είναι έντονα, οι μαθητές στην πλειοψηφία τους περνούν τη σχολική μέρα με φόβο και συναισθήματα ανασφάλειας για τον εαυτό τους, παραμένουν μέσα στην τάξη ή αποφεύγουν το παιχνίδι, για να μη γίνουν οι ίδιοι θύμα ή καταφεύγουν σε απουσίες. Στις ΗΠΑ, σύμφωνα με στοιχεία της Εθνικής Εταιρείας Σχολικών Ψυχολόγων (NASP), εκτιμάται ότι 160.000 μαθητές απουσιάζουν κάθε μέρα εξαιτίας της επιθετικότητας των συμμαθητών τους. Αυτός ο φόβος αυξάνει συνεχώς, επειδή δε βρίσκουν κατάλληλη βοήθεια να τον εκδηλώσουν ή επειδή πιστεύουν ότι το σχολείο δεν είναι σε θέση να τους προστατεύσει. Νιώθουν αβοήθητοι, φοβισμένοι, εγκατελειμμένοι, κρύβονται, έχουν σωματικά συμπτώματα ή αρνούνται το σχολείο.

Σε σχετική ερώτηση στο ερωτηματολόγιο της έρευνας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, σχετικά με το, σε ποιον απευθύνεται ο μαθητής, όταν γίνεται θύμα μιας επίθεσης, οι απαντήσεις είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες (οι μαθητές δίνουν περισσότερες από μία απαντήσεις).

Τα αποτελέσματα δίνουν ένα μεγάλο ποσοστό μαθητών και στις τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης να απευθύνονται στους γονείς, ενώ οι εκπαιδευτικοί ως αποδέκτες παραπόνων παρουσιάζουν μικρό ποσοστό προτίμησης. Τα ποσοστά των εκπαιδευτικών/διευθυντών και φίλων ως αποδεκτών αυξάνονται, ενώ αυτά των γονέων μειώνονται βαθμιαία από το Δημοτικό στο Λύκειο.

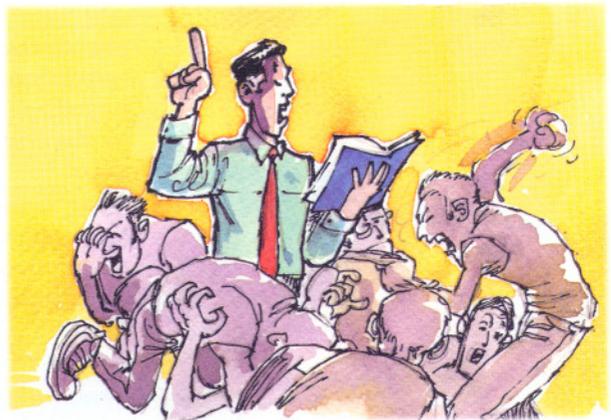
Στο δημοτικό σχολείο:	23,0%	απευθύνονται στο δάσκαλο/διευθυντή
	76,7%	απευθύνονται στους γονείς
	15,9%	απευθύνονται στους φίλους
	8,4%	σε κανέναν
	1,0%	άλλο
Στο γυμνάσιο:	22,7%	στους καθηγητές
	28,2%	στο διευθυντή
	75,1%	στους γονείς
	64,5%	στους φίλους
	5,0%	άλλο
Στο λύκειο:	22,9%	σε κανέναν
	13,2%	στους καθηγητές
	14,6%	στο διευθυντή
	64,8%	στους γονείς
	71,5%	στους φίλους
9,5%	άλλο	
22,6%	σε κανέναν	

Στο πλαίσιο της έρευνας αυτής καταγράφηκαν φαινόμενα βίας απ' όλες τις κατηγορίες που αναφέραμε πιο πάνω. Στο επίπεδο των μαθητών παρατηρήθηκαν μορφές βίας κατά πρόσωπο, οι οποίες σχετίζονται με χαμηλή επίδοση αλλά και με την έλλειψη αλληλοσεβασμού μεταξύ των εκπαιδευτικών. Οι βανδαλισμοί στο επίπεδο των μαθητών σχετίζονται με χρήση ουσιών (αλκοόλ, κάπνισμα, ναρκωτικά), με ιστορικό θυματοποίησης και τιμωρίας από τους γονείς και με την αντίληψη της άδικης τιμωρίας από γονείς και εκπαιδευτικούς. Στα σχολεία που παρουσιάζουν προβλήματα πειθαρχίας καταγράφηκαν παράγοντες που αναφέρονται στο μέγεθος του σχολείου, στις κακές σχέσεις των εκπαιδευτικών με τους μαθητές και τις αρνητικές σχέσεις των εκπαιδευτικών με το διευθυντή του σχολείου. Επίσης, όσον αφορά στις καταλήψεις, βρέθηκε ότι σχετίζονται με προβλήματα οργάνωσης και διοίκησης των σχολείων και με άδικες τιμωρίες από τους καθηγητές (Βλ. σχετική δημοσίευση των αποτελεσμάτων της έρευνας Π.Ι.)

2. Παρέμβαση σε κρίσεις επιθετικότητας

Είναι ευνόητο ότι τα παιδιά ζούν καταστάσεις βίας, επιθετικότητας και συγκρούσεων στη σχολική τους ζωή. Συχνά στην Ελλάδα, αλλά και διεθνώς, οι ενήλικες - δάσκαλοι και γονείς -, αντιδρούν με ασυνειπείς, σκληρές και τιμωρητικές συμπεριφορές.

Το πρότυπο του 19ου αιώνα για το σωφρονιστή παιδονόμο συνεχίζει να επικρατεί και στις σύγχρονες μεθόδους και νοοτροπίες. Αυτό από τη μια στηρίζεται στην αντίληψη ότι όλες οι επιθετικές συμπεριφορές είναι παραβατικές των ηθικών κανόνων και των άγραφων προτύπων καλής συμπεριφοράς και από την άλλη

πηγάζει από τη γενική αποδοχή παλιών γνωμικών, όπως «ο μύ δαρείς ού παιδεύεται» ή το λαϊκότερο: «το ξύλο βγήκε απ' τον παράδεισο».

Στο σχολείο κάθε επιθετική συμπεριφορά των μαθητών αντιμετωπίζεται ως στοιχείο διαταρακτικό της σχολικής λειτουργίας. Η σχολική παρέμβαση επιδιώκει την αποκατάσταση της «πειθαρχίας», δηλαδή την υπακοή σε εντολές και κανόνες, που αποτελεί ουσιαστικά τιμωρία. Το ζητούμενο είναι η συμμόρφωση των μαθητών σε μια συμπεριφορά δια μέσου εξαναγκασμού και επιβολής εξωγενών προτύπων. Έτσι, η «πειθαρχία» με την παραδοσιακή της σημασία δε σημαίνει σε καμιά περίπτωση αυτοπειθαρχία ή εσωγενή πειθαρχία. Η αλλαγή της συμπεριφοράς στην περίπτωση αυτή είναι αποτέλεσμα τυφλής υπακοής, σύμφωνα με τις επιθυμίες του ενήλικα - του πιο ισχυρού. Πρόκειται ουσιαστικά για αλλαγή συμπεριφοράς, η οποία στηρίζεται στο φόβο που προκαλεί η παρέμβαση του εκπαιδευτικού. Αυτή η διαδικασία ψυχολογικά δε διαφέρει από τη θυματοποίηση.

Μια πολύ συνήθης σχολική πρακτική, που όμως επίσης δεν είναι εποικοδομητική, είναι να αφήνουμε τα παιδιά να βρουν μόνα τους τις λύσεις με τη λογική. Για παράδειγμα, λέμε «είσαι αρκετά μεγάλος, να τα βρεις μόνος με το φίλους σου» ή «δε ντρέπεσαι τόσο μεγάλος να σε πειράζουν...». Το παιδί μπορεί να μη μεγάλωσε αρκετά, να μην έχει αποκτήσει τις κατάλληλες δεξιότητες και να μην έχει αποκτήσει τα κατάλληλα πρότυπα δράσης. Έτσι, και αυτή η στάση ενισχύει τη θυματοποίηση.

Γενικά, το θετικό αποτέλεσμα σε κρίση βίας και σε καταστάσεις σύγκρουσης εξαρτάται από το αν ικανοποιούνται οι ανάγκες των εμπλεκομένων, χωρίς να διαταραχθούν οι σχέσεις τους. Βέβαια ένα από τα δύο αυτά βασικά ζητήματα – η ικανοποίηση, δηλαδή, των αναγκών και η διατήρηση των καλών σχέσεων – μπορεί να μην είναι εφικτό και να έχει για τους ενδιαφερόμενους διαφορετική σημασία και προτεραιότητα. Οποσδήποτε όμως για τα παιδιά έχουν προτεραιότητα οι θετικές αποτελεσματικές σχέσεις. Οι συγκρούσεις στο σχολείο και στην τάξη συμβαίνουν ανάμεσα σε άτομα που υποχρεωτικά θα συναντώνται και θα συμβιώνουν και οι θετικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους, η αλληλοϊποστήριξη και η αφοσίωση είναι απαραίτητες για την επιτυχία στον κοινό στόχο της μάθησης και της συμβίωσης.

Ο Dan Olweus (1991) με τις έρευνές του ευαισθητοποίησε τη σχολική κοινότητα και τις κοινωνίες διεθνώς, τονίζοντας ότι ο πιο αποτελεσματικός παράγοντας αποτροπής της θυματοποίησης είναι ο ενήλικας. Το παραδοσιακό πρότυπο αντιμετώπισης της βίας και των συγκρούσεων από τον ενήλικα (τον εκπαιδευτικό ή το γονιό) είναι αναποτελεσματικό. Η παρέμβαση μπορεί να εξασφαλίσει εποικοδομητικά αποτελέσματα, αν ο εκπαιδευτικός σταθεί απέναντι στα παιδιά ως ενήλικας, με ικανότητες και εμπειρία στην αντιμετώπιση συγκρούσεων, και είναι σε θέση :

- ◆ Να διακρίνει πότε τα εμπλεκόμενα άτομα μπορούν να χειριστούν μόνα τους μία σύγκρουση και πότε υπάρχει πραγματικό πρόβλημα για το οποίο απαιτείται η παρέμβασή του.
- ◆ Να χρησιμοποιεί τις κατάλληλες τακτικές παρέμβασης, με στόχο την αντιμετώπιση καθώς και τις αρχές επίλυσης της σύγκρουσης: το σεβασμό, την ανοχή, την κατανόηση των διαφορών.

Είναι λοιπόν σημαντικό για την αποτελεσματική παρέμβαση και αντιμετώπιση περιπτώσεων επιθετικότητας και συγκρούσεων στο σχολείο να αλλάξουμε πρότυπο συμπεριφοράς και να κατανοήσουμε ότι:

- α) όλες οι επιθετικές συμπεριφορές δεν είναι ίδιες,
- β) όλοι οι άνθρωποι δεν αντιμετωπίζουν με τον ίδιο τρόπο τις καταστάσεις σύγκρουσης, αλλά έχουν προσωπικό τρόπο παρέμβασης και ότι
- γ) το προτεινόμενο πρότυπο στηρίζεται σε δεξιότητες και σε αρχές επίλυσης του προβλήματος, που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο εκμάθησης.

2.1. Τρόποι αντιμετώπισης της επιθετικότητας από τους εκπαιδευτικούς

18

Όλοι οι ενήλικες δεν είναι ίδιοι. Καθένας έχει το δικό του τύπο προσωπικότητας ή χαρακτηριστικό τρόπο αντιμετώπισης ως προς την επίλυση συγκρούσεων. Είναι φανερό ότι δεν υπάρχει ένας μοναδικός τρόπος αντιμετώπισης, κατάλληλος για όλες τις περιπτώσεις σύγκρουσης και για όλους τους μαθητές.

Γενικά, είναι δυνατό να διακρίνουμε τις εξής στάσεις-τρόπους αντιμετώπισης των ενήλικων κατά την εμφάνιση μορφών επιθετικότητας:

- Τιμωρητική και αυταρχική στάση
- Διδακτική στάση
- Στάση παραγνώρισης
- Στάση συμβιβασμού
- Στάση κατευνασμού
- Στάση επίλυσης προβλήματος

Γι' αυτό ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να γνωρίζει ποιος είναι ο χαρακτηριστικός τρόπος αντιμετώπισης από τον ίδιο και ποιοι άλλοι στο σχολείο έχουν τρόπους αντίδρασης που συμπληρώνουν τον δικό του. Έτσι, θα μπορεί ο ίδιος να παρεμβαίνει κατάλληλα ή να ζητά τη συμπαράσταση από άλλον ενήλικα με τρόπο πιο κατάλληλο στην κάθε περίπτωση. Η επιλογή του κατάλληλου τρόπου αντιμετώπισης είναι σημαντικός παιδαγωγικός παράγοντας, που παραδειγματίζει τους μαθητές και οδηγεί έτσι στην αποτελεσματική θετική επίλυση και στο καλό σχολικό κλίμα.

2.2. Αντιμετώπιση της επιθετικότητας ως πρόβλημα προς επίλυση

Τα αποτελέσματα εμπειρικών ψυχολογικών ερευνών για τις συγκρούσεις και την επίλυση προβλημάτων μπορούν να βοηθήσουν στην αποτελεσματική και εποικοδομητική παρέμβαση σε καταστάσεις επιθετικότητας.

Σύμφωνα με τη θεωρία επίλυσης προβλημάτων, κατά τη διαδικασία επίλυσης των συγκρούσεων διαπιστώνονται βήμα προς βήμα οι ανάγκες των συγκρουομένων. Η διαδικασία αυτή στηρίζεται σε δεξιότητες επικοινωνίας και δημιουργικής σκέψης. Μέσα από τη συνεργατική δράση οδηγούμαστε στην εξεύρεση λύσεων που ικανοποιούν τις ανάγκες και τα συμφέροντα του καθενός.

Στην Ελλάδα χρησιμοποιείται γενικά ο όρος «διάλογος» για τη διαδικασία λήψης απόφασης, όταν αντιμετωπίζουμε καταστάσεις με διαφοροποιημένες θέσεις, απόψεις, κίνητρα και συμφέροντα. Στη βιβλιογραφία συχνά οι όροι «διαπραγμάτευση» και «διαιτησία» χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι. Και όμως, οι όροι αυτοί αντιστοιχούν σε διαφορετικές διαδικασίες για την επίλυση των συγκρούσεων, που είναι ιδιαίτερα σημαντικές:

- ◆ Η *διαπραγμάτευση* είναι διαδικασία στην οποία οι εμπλεκόμενοι στην φιλονικία ή οι εκπρόσωποί τους συναντώνται για να συνεργαστούν, χωρίς την βοήθεια τρίτων, με στόχο να βρουν λύση στο πρόβλημα.

- ◆ Η *διαιτησία* από την άλλη είναι μια διαδικασία στην οποία οι εμπλεκόμενοι στη φιλονικία ή οι εκπρόσωποί τους συναντώνται για να συνεργαστούν και να βρουν λύση στο πρόβλημα με τη βοήθεια ενός ουδέτερου τρίτου, που ονομάζεται «διαιτητής». Αυτός ελέγχει την πορεία της διαδικασίας, ενώ οι εμπλεκόμενοι στη σύγκρουση ελέγχουν το αποτέλεσμα.
- ◆ Η *λήψη απόφασης με συναίνεση* είναι ομαδική διαδικασία, στην οποία όλοι οι εμπλεκόμενοι ή οι εκπρόσωποί τους συνεργάζονται, για να βρουν μια λύση και ένα σχέδιο δράσης αποδεκτό από όλους, ώστε να το στηρίξουν. Η συνεργασία τους μπορεί να διευκολυνθεί από έναν τρίτο, χωρίς αυτό να είναι απαραίτητο.

Σε κάθε περίπτωση είτε συμμετέχει διαιτητής είτε όχι χρειάζεται κατά τη διαδικασία αυτή να δημιουργείται και να διατηρείται κλίμα που να ενισχύει την από κοινού επίλυση του προβλήματος και να καταλήγει σε συμφωνία με εκούσια συμμετοχή, χωρίς επιβολή και εξαναγκασμό. Είναι βασικό οι εμπλεκόμενοι να μπορούν να εκφράζουν ελεύθερα τα συναι-

σθήματα τους, (το θυμό, την απογοήτευση...) και να αποδέχονται τα συναισθήματα του άλλου, να αντιδρούν ήρεμα στην κριτική του και να ελέγχουν τις αντιδράσεις τους σε ό,τι λέει.

Η αντιμετώπιση των συγκρούσεων με τη διαδικασία επίλυσης προβλήματος προσφέρει μια αποτελεσματική εναλλακτική παρέμβαση στις παραδοσιακές ανταρχικές μεθόδους (τιμωρίες με μείωση βαθμού, αποβολή από την τάξη ή το σχολείο, κράτηση στην τάξη στο διάλειμμα, διαγραφή από το σχολείο). Τα μέτρα καταστολής αυτού του είδους δεν προκαλούν υπακοή ούτε βοηθούν σε περιπτώσεις παιδιών που μεγάλωσαν σε περιβάλλον βίας ή και σωματικής κακοποίησης. Αντίθετα, προκαλούν κλιμάκωση της βίας και αποτελούν αρνητικό παράδειγμα για τους άλλους. Απεναντίας, οι αντιδράσεις με διαδικασίες επίλυσης, επειδή προσφέρουν ευκαιρίες συμμετοχής και προσαρμογής σε θετικές συμπεριφορές, προκαλούν αλλαγές στις στάσεις και τις συμπεριφορές των παιδιών με μακροχρόνιες θετικές συνέπειες.

Έξι βήματα αντιμετώπισης της σύγκρουσης

- Προσδιορισμός του προβλήματος και του επιπέδου επίλυσής του.
- Αποστασιοποίηση των ατόμων από το πρόβλημα και διάκριση των πραγματικών ζητημάτων αντιπαράθεσης από τα ζητήματα διαπροσωπικών σχέσεων. Διατύπωση διαδικαστικών κανόνων και κανόνων του παιχνιδιού επίλυσης προβλήματος.
- Εντοπισμός διαφορετικών απόψεων. Ακρόαση των απόψεων από τη σκοπιά του καθενός από τους εμπλεκόμενους.
- Εντοπισμός κινήτρων, αναγκών και συμφερόντων που οδηγούν στη σύγκρουση.
- Αναζήτηση εναλλακτικών επιλογών που να αποτελούν λύσεις και ικανοποιούν τα συμφέροντα όλων.
- Αξιολόγηση των εναλλακτικών επιλογών με βάση αντικειμενικά κριτήρια τα οποία ορίζονται από τις επιθυμίες της μιας πλευράς. Αναζήτηση συμφωνίας που να ικανοποιεί καθένα από τους εμπλεκόμενους.

3. Μηχανισμοί Πρόληψης

Οι παρεμβάσεις αντιμετώπισης διάφορων μορφών κρίσης είναι πιο αποτελεσματικές και ευοδώνονται, αν εντάσσονται σ' ένα συγκεκριμένο σχέδιο πρόληψης. Μάλιστα σε σοβαρές κρίσεις δύσκολα μπορούν να ελεγχθούν το χάος και ο πανικός, αν το σχολικό περιβάλλον δεν είναι προετοιμασμένο για τέτοιου είδους προβλήματα και δεν έχει ασκηθεί σ' ένα σχέδιο παρέμβασης. Τότε οι εκπαιδευτικοί υποχρεώνονται να καταφύγουν σε ανταρχικές παρεμβάσεις και να παρεκκλίνουν από τον παιδαγωγικό τους ρόλο. Επιπλέον, η αποτελεσματική και εποικοδομητική παρέμβαση σε κρίσεις δημιουργεί και διασφαλίζει μακροχρόνια στο σχολείο θετικό κλίμα και αίσθηση ασφάλειας και φροντίδας στους μαθητές.

Ουσιαστικά η πρόληψη αρχίζει με την άμεση και κατάλληλη αντιμετώπιση των κρίσεων και την ένταξη της παρέμβασης σ' ένα συγκεκριμένο σχέδιο. Οι κρίσεις δίνουν την ευκαιρία να εντοπιστούν οι παράγοντες που τις προκαλούν, να ευαισθητοποιηθεί η εκπαιδευτική κοινότητα πάνω σ' αυτούς και να συμμετάσχει ενεργά και μακροχρόνια σε μια προσπάθεια ανάπτυξης των αναγκαίων ικανοτήτων των μαθητών.

Η έρευνα επανειλημμένα έχει επιβεβαιώσει ότι η εκπαιδευτική κοινότητα μπορεί να αντιμετωπίσει εποικοδομητικά και να προλάβει να μειώσει την κλιμάκωση εκδήλωσης μορφών επιθετικότητας. Γι' αυτό, σε πολλές χώρες διαμορφώνονται προγράμματα που βοηθούν τους μαθητές να μην εκδηλώνουν επιθετικότητα, καλλιεργώντας περιβάλλον που μπορεί να ανταποκρίνεται αποδοτικά στις ανάγκες εκείνων που χρειάζονται περισσότερη στήριξη, αλλά και γενικά στις ανάγκες όλων των μαθητών.

3.1. Αναγνώριση παραγόντων κινδύνου

Ένα σημαντικό βήμα στις παρεμβάσεις πρόληψης είναι η ευαισθητοποίηση σχετικά με τους παράγοντες κινδύνου και τα φαινόμενα που προειδοποιούν ότι υπάρχει κίνδυνος να εκδηλωθούν μορφές επιθετικότητας στο σχολείο.

Στις περισσότερες περιπτώσεις βίας κατά του εαυτού ή κατά των άλλων, ορισμένες συμπεριφορές του μαθητή προειδοποιούν για την επερχόμενη εκδήλωση βίας. Στη σχετική βιβλιογραφία αναφέρονται ως κυριότερες οι εξής:

- ◆ κοινωνική απομόνωση, που συχνά προκαλείται από συναισθήματα θλίψης, απόρριψης, χαμηλής αυτοεκτίμησης, έλλειψης αυτοπεποίθησης, αδυναμίας να έχει φίλους,
- ◆ απόρριψη από συνομήλικους,
- ◆ σωματική ή σεξουαλική κακοποίηση στο σπίτι, στο σχολείο ή αλλού,
- ◆ συναισθήματα διωγμού, θυματοποίησης, γελοιοποίησης και ταπείνωσης στο σχολείο ή στο σπίτι,
- ◆ χαμηλό ενδιαφέρον για το σχολείο και μειωμένη επίδοση στα μαθήματα, απότομη ή πρόωπη σχολική αποτυχία,
- ◆ συχνή έκφραση βίας κατά ορισμένων ατόμων στα γραπτά κείμενα ή τη ζωγραφική,
- ◆ ανεξέλεγκτος συχνά θυμός, ακόμη και για ασήμαντα γεγονότα,
- ◆ συχνοί παρορμητικοί τσακωμοί και εκφοβισμοί των άλλων, που μπορούν στο μέλλον να κλιμακωθούν σε πιο σοβαρές μορφές,
- ◆ ιστορικό προβλημάτων πειθαρχίας στο σπίτι και στο σχολείο (που είναι ένδειξη ότι υπάρχουν συναισθηματικές ανάγκες που δεν καλύπτονται),
- ◆ ιστορικό βιαιότητας κατά ατόμων, ζώων ή αντικειμένων,
- ◆ έλλειψη ανοχής σε πολιτιστικές διαφορές και διακρίσεις,
- ◆ χρήση αλκοόλ και ναρκωτικών (μείωση της ικανότητας αυτοέλεγχου και προδιάθεση για επιθετικότητα ως θύτης),

- ◆ συναναστροφή με άτομα με αντικοινωνική συμπεριφορά και αξίες, που προκαλούν φόβο ή άγχος στους άλλους μαθητές,

- ◆ σοβαρή λεκτική απειλή με βία και κατοχή επικίνδυνων αντικειμένων (προειδοποίηση ότι κινδυνεύουν να εκδηλώσουν πραγματικά επιθετικότητα ή να γίνουν θύματα).

Οι συμπεριφορές και οι παράγοντες κινδύνου εντοπίζονται σε τρία επίπεδα: α) στο **επίπεδο του μαθητή** (ατομικές συμπεριφορές, χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του και της σχέσης με το σχολείο), β) στο **επίπεδο της οικογένειας** (οικογενειακές συγκρούσεις, στά-

σεις αποδοχής προβλημάτων, οικονομικά προβλήματα και προβλήματα επιβίωσης στην οικογένεια) και γ) στο **επίπεδο του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος** του παιδιού ή του σχολείου (διακίνηση ναρκωτικών, περιβάλλον ανοχής ή προτύπων χρήσης ναρκωτικών, εγκληματική συμπεριφορά, σκηνές βίας στα ΜΜΕ, ραγδαίες αλλαγές στη σύνθεση του πληθυσμού και κινητικότητα, απουσία σχέσεων γειτονιάς και κοινωνικής οργάνωσης, μεγάλη φτώχεια και στέρηση, απουσία εξωσχολικών δραστηριοτήτων).

Αυτές οι κατηγορίες παραγόντων έχουν μελετηθεί αρκετά και βρέθηκε ότι συσχετίζονται με προβλήματα επιθετικής συμπεριφοράς των μαθητών, βίας, παραπνοματικής συμπεριφοράς, χρήσης ουσιών ή με σχολική αποτυχία, κτλ.

Οι παράγοντες αυτοί δεν είναι από μόνοι τους επαρκείς για πρόβλεψη. Δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται ως λίστα ελέγχου και χαρακτηρισμού συγκεκριμένων μαθητών. Απλά, αποτελούν ενδείξεις ότι χωρίς υποστήριξη υπάρχει κίνδυνος για εκδήλωση βίας. Σε καμιά περίπτωση όμως δεν αποτελούν τεκμήρια ευθύνης και ενοχής. Οι πραγματικές μελλοντικές συνέπειές τους εξαρτώνται από ένα συνδυασμό παραγόντων από το παρελθόν, το περιβάλλον, την προσωπικότητα του μαθητή και τις συγκυρίες.

Είναι σημαντικό, επομένως, αυτές οι ενδείξεις για ένα μαθητή να χρησιμοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς, τους γονείς και τους συμμαθητές του με τρόπο που δεν είναι δογματικός και δεν τραυματίζει. Πρέπει με κάθε τρόπο να αποφεύγεται ο χαρακτηρισμός ή ο στιγματισμός χωρίς ουσιαστικό λόγο. Δεν είναι αρκετό να φαίνεται ότι οι συνθήκες έχουν τα χαρακτηριστικά μιας κατηγορίας ή ενός προφίλ ή μιας λίστας παραγόντων κινδύνου.

Είναι σωστό να ανησυχούμε για ένα παιδί. Δεν είναι όμως σωστό να υπεραντιδρούμε και να καταλήγουμε σε βεβιασμένα συμπεράσματα.

Τί κάνουμε όταν διαπιστώσουμε ότι ένας μαθητής βρίσκεται σε κίνδυνο;

- ◆ Δεν αντιδρούμε με επιθετικότητα.
- ◆ Παρατηρούμε αν το πρόβλημα εμφανίζεται με πολλαπλές μορφές.
- ◆ Εξετάζουμε τη συμπεριφορά σε σχέση με άλλους παράγοντες.
- ◆ Εξετάζουμε τους παράγοντες σε εξελικτική προοπτική.
- ◆ Δεν ξεχνούμε ότι υπάρχει πραγματικός κίνδυνος παρερμηνείας.
- ◆ Δεν ξεχνούμε ότι βασική αρχή της αποτελεσματικότητας του σχολείου είναι ότι αναγνωρίζει σε κάθε παιδί τη δυνατότητα να ξεπερνάει δύσκολες καταστάσεις και να ελέγχει αρνητικά συναισθήματα και συμπεριφορές .
- ◆ **Αν δεν υπάρχει άμεσος κίνδυνος:**
Ζητούμε τη βοήθεια σχολικού ψυχολόγου, ειδικού δασκάλου ή άλλου ειδικού. Αυτός αναλαμβάνει την ευθύνη για ό, τι χρειάζεται να γίνει.
- ◆ **Αν εκτιμηθεί ότι το πρόβλημα είναι σοβαρό:**
Ενημερώνονται με εχεμύθεια αμέσως οι γονείς και ζητούμε τη συνεργασία τους, αν χρειάζονται παρεμβάσεις που αφορούν το παιδί.
- ◆ **Αν ένα παιδί βρεθεί εκτός ελέγχου και απειλείται με κίνδυνο η ζωή του ή η ζωή άλλων ατόμων :**
 - Ειδοποιούμε επείγοντως τη διοίκηση του σχολείου και το σχολικό ψυχολόγο, το Σύμβουλο, τους γονείς.
 - Αποφεύγουμε αυταρχικές αντιδράσεις, επιθετικές κινήσεις, απειλές.
 - Προσεγγίζουν το παιδί μόνον άτομα που μπορούν να το ηρεμήσουν, επικοινωνώντας μαζί του με ανοιχτές ερωτήσεις.

3.2. Καλλιέργεια της ικανότητας εποικοδομητικής επίλυσης συγκρούσεων

Η κατανόηση και η έγκαιρη επισήμανση συμπεριφορών που προειδοποιούν για ενδεχόμενο κίνδυνο ή κλιμάκωσή του είναι ένα ουσιαστικό βήμα. Αλλά το ζητούμενο από ένα πρόγραμμα παρέμβασης για την πρόληψη, που αποσκοπεί στο θετικό χειρισμό των συγκρούσεων, είναι η ανάπτυξη ατομικών δεξιοτήτων στους μαθητές και το προσωπικό καθώς επίσης και αλλαγές στο σύστημα του σχολείου, στο πρότυπο χειρισμού της επιθετικότητας και των συγκρούσεων.

Η ικανότητα για εποικοδομητική και όχι βίαιη αντιμετώπιση της σύγκρουσης αναπτύσσεται και μπορεί να γίνει αντικείμενο μάθησης. Είναι μέρος της ενηλικίωσης και της κοινωνικοποίησης, καθώς και της προετοιμασίας για αποτελεσματική λειτουργία στην κοινωνία των ενηλίκων. Γι' αυτό σε άλλες χώρες εισάγονται στα σχολεία μαθήματα και δραστηριότητες, με στόχο την ανάπτυξη αυτής της ικανότητας από όλους τους μαθητές. Για να αναπτυχθεί η ικανότητα αυτή απαιτούνται: Κατανόηση των πηγών της δυναμικής της σύγκρουσης, διαφύλαξη των σχέσεων και δημιουργία ασφαλούς περιβάλλοντος, ανάπτυξη ικανοτήτων επίλυσης συγκρούσεων με το παράδειγμα και την άσκηση καθώς και καλλιέργεια μιας σειράς από ικανότητες (επικοινωνία, δημιουργική σκέψη, κριτική σκέψη κτλ.) που, σύμφωνα με στοιχεία των σχετικών ερευνών, αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της ικανότητας επίλυσης των συγκρούσεων γενικότερα.

Οι προστατευτικοί παράγοντες είναι οι συνθήκες ή οι επιδράσεις που κατευνάζουν και μετριάζουν τον αρνητικό ρόλο των παραγόντων κινδύνου και προωθούν την προσαρμοστικότητα στις καταστάσεις συγκρούσεων. Οι Hawkins, Doucek, & Lishner (αναφ. Catalano & Hawkins βλ. πιο κάτω) με βάση εμπειρικές έρευνες διατύπωσαν μια θεωρία κοινωνικής ανάπτυξης, στο πλαίσιο της οποίας η ανάπτυξη δεσμών -το συναίσθημα στενής σύνδεσης με άλλους -είναι κατ' εξοχήν προστατευτικός παράγοντας στην ανάπτυξη υγιούς συμπεριφοράς. Παρατηρήθηκε ότι παιδιά που έχουν αναπτύξει άμυνες σε αρνητικές επιδράσεις από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους, έχουν εμπειρίες θετικών σχέσεων με ενήλικες και με συνομήλικους και έχουν αναπτύξει δεσμούς με την οικογένεια, το σχολείο και την κοινότητα (Catalano & Hawkins, 1995).

Οι Catalano και Hawkins περιγράφουν τρεις προστατευτικές διαδικασίες, που είναι αναγκαίες για την ανάπτυξη ισχυρών δεσμών.

Αυτές είναι:

- ευκαιρίες για δραστηριοποίηση,
- ανάπτυξη δεξιοτήτων επίλυσης προβλημάτων και
- αναγνώριση, δηλαδή θετική εκτίμηση, από τον περίγυρο για κάθε επιτυχία.

Για το παιδί είναι πολύ σημαντικό να περιβάλλεται από άτομα που ενδιαφέρονται γι' αυτό. Γενικά η ικανότητα του παιδιού για εποικοδομητική επίλυση συγκρούσεων και πρόληψη της βίας αναπτύσσεται ως δραστηριότητα σ' όλη τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας και σ' όλες τις σχολικές βαθμίδες (Βλ. Παράρτημα – Πίνακας Ι. Δραστηριότητες κατά σχολική βαθμίδα).

Κύριος στόχος είναι η ανάπτυξη των εξής ικανοτήτων:

- ικανότητα διάγνωσης αιτιών και αναγνώρισης παραγόντων κινδύνου,
- ικανότητα εποικοδομητικής παρέμβασης και εναλλακτικής συμπεριφοράς.

Τις ίδιες ικανότητες πρέπει φυσικά να διαθέτει και το προσωπικό του σχολείου, ώστε να μπορεί να παρεμβαίνει αποτελεσματικά (κάτι απαραίτητο άλλωστε για τους πολύ μικρούς και ευαίσθητους μαθητές) και να τους καθοδηγεί, ώστε να αντιμετωπίζουν με θετικούς τρόπους λεκτική, σωματική και άλλων ειδών επιθετικότητα.

Άλλες προσεγγίσεις και καινοτόμα προγράμματα σε σχολεία άλλων χωρών για την ανάπτυξη της ικανότητας εποικοδομητικής επίλυσης συγκρούσεων είναι ο ορισμός «διαμεσολαβητών» στην επίλυση συγκρούσεων. Επιλέγονται άτομα (ενήλικες και /ή μαθητές) που έχουν τα κατάλληλα προσόντα ή εκπαιδεύονται στις αρχές και δεξιότητες επίλυσης συγκρούσεων και στη διαδικασία διαμεσολάβησης, ώστε να μπορούν να συμπαρίστανται σε περιπτώσεις σύγκρουσης, και ως τρίτοι, ουδέτεροι να διευκολύνουν στην εξεύρεση λύσεων. Σε ορισμένα σχολεία, μάλιστα, γίνεται προσπάθεια η διαδικασία επίλυσης συγκρούσεων να συνιστά τακτική της λειτουργίας και της διοίκησης του σχολείου και της τάξης. Οι αρχές και διαδικασίες επίλυσης συγκρούσεων μαθαίνονται και χρησιμοποιούνται από κάθε μέλος της σχολικής κοινότητας –δασκάλους ή καθηγητές, συμβούλους, προϊσταμένους, διευθυντές, μαθητές, γονείς.

3.3. Αναμόρφωση του σχολικού κλίματος

Πέρα από τις παρεμβάσεις που αποβλέπουν στην αντιμετώπιση ανεπιθύμητων μορφών συμπεριφοράς, όταν αυτές έχουν ήδη εκδηλωθεί, χρειάζε-

ται επιπλέον η ριζική αλλαγή του σχολικού κλίματος στο σύνολό του. Αυτή η αλλαγή δεν θα αποβλέπει απλώς σε μια αποτρεπτικού χαρακτήρα παρέμβαση, κάθε φορά που αντιμετωπίζουμε έκρυθμες καταστάσεις, αλλά θα επιχειρεί να διαμορφώσει τη σχολική ζωή κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να απομακρύνονται έμμεσα οι αιτίες εκείνες που θεωρείται ότι παράγουν επιθετικότητα και προάγουν την εκδήλωσή της ως βίαιη συμπεριφορά.

Ο σχεδιασμός μιας παιδαγωγικής στρατηγικής που στοχεύει στην αντιμετώπιση της επιθετικότητας στο σχολείο θα πρέπει να είναι πολυδιάστατος και να λαμβάνει υπόψη του τους ποικίλους παράγοντες, που έχει αποδειχτεί ότι άμεσα ή έμμεσα εμπλέκονται στην εμφάνιση του

φαινομένου. Οι παράγοντες αυτοί έχουν σχέση με την κατάλληλη διαμόρφωση του φυσικού χώρου, τις σχέσεις των εμπλεκόμενων προσώπων και τη μαθησιακή διαδικασία. Η σωστή αντιμετώπιση όλων αυτών των παραγόντων στο σύνολό τους μπορεί να φέρει πολύ θετικά αποτελέσματα και βελτίωση της σχολικής ζωής, παραμερίζοντας βίαιες καταστάσεις. Όλο το σχολικό περιβάλλον θα πρέπει να συντελεί στη δημιουργία θετικού κλίματος και καθημερινά να δίνει την εικόνα της φροντίδας, του σεβασμού, της επικοινωνίας, της υπευθυνότητας.

3.3.1. Διευθέτηση του σχολικού χώρου

Πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος του φυσικού περιβάλλοντος του σχολείου, γιατί επηρεάζει τις στάσεις, τη συμπεριφορά και τα κίνητρα επιτυχίας στα μαθήματα. Με βάση τα αποτελέσματα ερευνών, το σχολικό περιβάλλον πρέπει να δημιουργεί ασφάλεια και αίσθηση φροντίδας στους μαθητές. Συνήθως εκδηλώνονται περισσότερες συγκρούσεις και βία σε απεριποίητα σχολικά κτήρια, πολύ κρύα ή πολύ ζεστά, γεμάτα με αντιαισθητικά γκράφιτι. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η περιποίηση, η καθαριότητα και η αισθητική τους.

Όσον αφορά στην ασφάλεια του χώρου, είναι απαραίτητη η τακτική επίβλεψη των χώρων πρόσβασης, αλλά και όλου γενικά του σχολικού χώρου,

των χώρων στάθμευσης, των στάσεων των λεωφορείων κτλ. Επιπλέον, είναι απαραίτητη η στενή συνεργασία με το σχολικό τροχονόμο, αλλά και την αστυνομία της περιοχής για θέματα ασφάλειας κατά τη μετάβαση από το σπίτι στο σχολείο, και το αντίθετο.

Ένας άλλος παράγοντας που σχετίζεται άμεσα με αισθήματα ασφάλειας των μαθητών και επηρεάζει θετικά το σχολικό κλίμα είναι το μέγεθος των σχολικών χώρων και ο αριθμός των μελών της ομάδας. Μεγάλα σχολικά συγκροτήματα, αχανείς αίθουσες διδασκαλίας, μεγάλος αριθμός μαθητών σε μια τάξη αποτελούν παράγοντες αρνητικούς, που ενισχύουν την ανασφάλεια και εμποδίζουν την καλλιέργεια στενών διαπροσωπικών σχέσεων. Η πρόβλεψη για περιστασιακή διεξαγωγή του μαθήματος σε μικρές ομάδες μπορεί να αποτελέσει ένα πολύ θετικό βήμα, εφόσον οι παρεμβάσεις στο σύνολο του προβλήματος δεν είναι εφικτές. Παράλληλα η διαμόρφωση ενός σωστού και καλά οργανωμένου ωραρίου εργασίας ελαχιστοποιεί την παραμονή σε διαδρόμους και σε χώρους χωρίς την παρουσία των ενηλίκων. Έτσι, περιορίζεται η πιθανότητα συγκρούσεων και προστριβών.

3.3.2. Επαναπροσδιορισμός των διαπροσωπικών σχέσεων

28

Η αντιμετώπιση προβληματικών καταστάσεων στο σχολείο δεν είναι υπόθεση ενός ατόμου. Χρειάζεται συστηματική και δημιουργική συνεργασία όλων των μελών του συλλόγου διδασκόντων, για να υπαρξουν θετικά αποτελέσματα. Συχνές συζητήσεις και ανταλλαγές απόψεων βοηθούν στην ακριβή εκτίμηση των γεγονότων και τη σωστή αντιμετώπισή τους.

Παράλληλα θα πρέπει να καλλιερηθεί συνεργατικό κλίμα ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και τους γονείς. Η συμβολή του κοινωνικού περιγύρου (οικογένεια και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον) είναι απαραίτητη. Ιδιαίτερα όμως η συμβολή των γονέων είναι καθοριστική. Απαιτείται στενή επαφή με τους γονείς στο πλαίσιο ενημέρωσης και κατάρτισης, ώστε να αποφεύγονται από την πλευρά τους συμπεριφορές που ενισχύουν την επιθετικότητα των παιδιών. Οι γονείς πρέπει με συχνές επισκέψεις στο χώρο του σχολείου να ενθαρρύνονται, ώστε να εξωτερικεύουν τις ανησυχίες τους και τα ενδιαφέροντά τους για τα παιδιά. Η εμπλοκή επιπλέον των γονέων στη μαθησιακή διαδικασία, συμμετέχοντας σε κοινές δραστηριότητες με τα παιδιά, ενισχύει τους δεσμούς γονέων - μαθητών - εκπαιδευτικών, πράγμα πολύ θετικό για την επιτυχή αντιμετώπιση συγκρουσιακών καταστάσεων. Όπως δείχνουν πολλές έρευνες, η θετική σχέση των μαθητών με ενήλικες που είναι διαθέσιμοι να βοηθήσουν, όταν τους χρειάζονται τα παιδιά, αποτελεί τον πιο σημαντικό παράγοντα στην

πρόληψη της βίας. Οι μαθητές καταφεύγουν σ' αυτούς για καθοδήγηση, στήριξη σε καταστάσεις μοναξιάς και ενθάρρυνση στην ανάπτυξη σχέσεων με άλλους.

Σε πολλές χώρες, εκτός από την προσπάθεια οι καθημερινές σχέσεις να διέπονται από τις αξίες σεβασμού των ανθρωπίνων και δημοκρατικών δικαιωμάτων, ορίζεται στο σχολείο ένας «εκπαιδευτικός εμπιστοσύνης» ή οργανώνεται στο χώρο του σχολείου τακτική συνεργασία με σχολικό ψυχολόγο ή κοινωνικό λειτουργό, που είναι διαθέσιμοι σε όποιον χρειαστεί τη βοήθειά τους.

3.3.3. Αναμόρφωση της μαθησιακής διαδικασίας

Σχετικά με το κλίμα διδασκαλίας και γενικότερα της σχολικής ζωής, θα πρέπει να επικρατεί δημιουργικότητα, ευρηματικότητα, πνεύμα συνεργασίας, ενεργός συμμετοχή και καλλιέργεια όλων των επιμέρους ικανοτήτων καθενός μαθητή. Το μάθημα σε γενικές γραμμές θα πρέπει να προκαλεί χαρά, να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών, στους προβληματισμούς και στα ενδιαφέροντά τους, να λειτουργεί ως συμπαραστάτης στην προσπάθεια καθενός να προσεγγίζει δημιουργικά τον κόσμο που τον περιβάλλει και τον προβληματίζει. Μιλούμε για ένα μαθητοκεντρικό, ομαδοκεντρικό μάθημα.

Το μάθημα αυτής της μορφής τονίζει όλες εκείνες τις δραστηριότητες, που αποβάλλουν καταστάσεις απραξίας, αδιαφορίας, έλλειψης συμμετοχής. Οι μαθητές δεν είναι απλοί θεατές των τεκταινόμενων, αλλά ενεργά μέλη του σχεδιασμού και της οργάνωσής τους. Η συμμετοχή τους στη μάθηση είναι ενεργός, χωρίς να χρειάζεται ενίσχυση με εξωγενή κίνητρα. Η μάθηση αντιμετωπίζεται ως εσωτερική ανάγκη.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες φαίνεται ότι ένα μεγάλο μέρος των αιτιών που προκαλούν την επιθετικότητα υποχωρούν, γιατί και η «καλή» επιθετικότητα βρίσκει διεξόδους έκφρασης, αλλά και η «κακή» δεν ενισχύεται από ανταγωνιστικές διαθέσεις και φοβικές καταστάσεις. Ακόμη και η αξιολόγηση, διαδικασία άμεσα συνδεδεμένη με καταστάσεις φόβου, στην περίπτωση μιας ενεργού συμμετοχής του μαθητή στη διαμόρφωση του μαθήματος, έρχεται μάλλον να παίξει το ρόλο ενημέρωσης ως προς την επίτευξη των διδακτικών στόχων (διαμορφωτική αξιολόγηση) και εκλαμβάνεται λιγότερο και από τους μαθητές τούς ίδιους ως ανταποδοτικό όφελος για την επίτευξη των στόχων.

Όλες οι παραπάνω προτάσεις φαίνεται να ανταποκρίνονται στις αρχές της Βιωματικής-Επικοινωνιακής Διδασκαλίας, γνωστής και ως μεθόδου

project, που επιχειρεί να φέρει στο επίκεντρο της μαθησιακής δράσης τα ενδιαφέροντα της σχολικής μονάδας, να βοηθήσει τα μέλη της ομάδας να συμμετέχουν ενεργά στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση των επιδιώξεών τους, μέσα σε κλίμα αμοιβαίας και ισότιμης επικοινωνιακής σχέσης.

Αυτός ο τρόπος δράσης περιλαμβάνει έμμεσα και την καλλιέργεια ικανοτήτων που σχετίζονται με διαπροσωπικές σχέσεις. Τα κοινά θέματα που προτείνονται για διαπραγμάτευση από την ομάδα προσεγγίζονται δημιουργικά, πάντα σε

σχέση με την πραγματικότητα και τον άμεσο κοινωνικό περίγυρο. Αν η μέθοδος project βρει την κατάλληλη θέση στη σχολική ζωή, μπορεί να παίξει πολύ θετικό ρόλο στην αντιμετώπιση της επιθετικότητας στο σχολείο. Μεταβιβάζοντας τις αρμοδιότητες δράσης και πρωτοβουλιών στην ίδια την ομάδα από μαθητές και εκπαιδευτικούς, ενισχύουμε την υπευθυνότητα, το ζήλο, το ενδιαφέρον, τη συμμετοχή, που είναι στοιχεία αποτρεπτικά των επιθετικών διαθέσεων.

Μια τέτοια πολύπλευρη αναδιαμόρφωση του σχολικού συστήματος και της λειτουργίας του εξασφαλίζει τις προϋποθέσεις εκείνες που απαιτούνται, ώστε να είναι ένα σχολείο για όλους, με αναβάθμιση της μαθησιακής διαδικασίας, ανάπτυξη προστατευτικών παραγόντων και καλλιέργεια δεξιοτήτων, που οδηγούν στην αποφυγή προβλημάτων συμπεριφοράς και προάγουν μη βίαιους τρόπους στις κοινωνικές σχέσεις.

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α

I. Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Πρόληψης : Δραστηριότητες κατά σχολική βαθμίδα

Ένα πρόγραμμα πρόληψης των συγκρούσεων και της βίας είναι αποτελεσματικό, αν ανταποκρίνεται στις ανάγκες και την ψυχολογία των μαθητών. Οι καλές πρακτικές εφαρμογές στηρίζονται στο αναπτυξιακό επίπεδο κάθε μαθητή και καθεμιάς βαθμίδας, δεν οδηγούν όμως απαραίτητα σε αντίστοιχα αποτελέσματα, αν ο μαθητής δεν έχει αναπτύξει τις ικανότητες που είναι απαραίτητες ήδη σε προηγούμενη ηλικία. Η έρευνα υποδεικνύει ότι τα προγράμματα πρόληψης πρέπει να περιλαμβάνουν τόσο εξάσκηση κατανόησης της σύγκρουσης όσο και ευκαιρίες άσκησης σε πραγματικές συνθήκες της ζωής.

- ◆ **Προσχολική Αγωγή:** Να περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως, ανάγνωση ιστοριών, παιχνίδια ρόλων, παιχνίδια συνεργασίας, σχέδια δράσης όλης της τάξης, εκδρομές στην κοινότητα, καρτέλες δραστηριοτήτων, αφίσες, πίνακες ανακοινώσεων, κουκλοθέατρο, σατιρικές ιστορίες ή επιθεώρηση. Γενικά να αναπτύσσονται δραστηριότητες που ενθαρρύνουν τις σχέσεις και την αλληλεπίδραση με πιο μεγάλα παιδιά και συμβάλλουν στην εκτόνωση της ενεργητικότητας, της έντασης και της έκφρασης φόβων που χαρακτηρίζουν ιδιαίτερα τη νηπιακή και παιδική ηλικία.
- ◆ **Δημοτικό Σχολείο:** Να ενσωματώνεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα άσκηση στην ανάλυση προβλημάτων. Να οργανώνονται παιχνίδια ρόλων, σχέδια δραστηριοτήτων τάξης και συνεδριάσεις τάξης, προβολή βίντεο, παιχνίδια, συνελεύσεις σχολείου, παρουσίαση στην τάξη περιπτώσεων σύγκρουσης και τρόπων αντιμετώπισης. Οι μαθητές να εκπαιδεύονται στη διαμεσολάβηση συνομηλίκων και στην επίλυση συγκρούσεων, και να οργανώνονται εκδηλώσεις με κοινό τους γονείς και άλλες ομάδες της κοινότητας.
- ◆ **Γυμνάσιο:** Να ενσωματώνεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα η επίλυση συγκρούσεων. Να οργανώνονται συνελεύσεις ή παιχνίδια ρόλων με συμμετοχή μαθητών. Να ανατίθεται στους μαθητές να μιλήσουν για σχετικά θέματα στους γονείς ή ακόμη να προσφέρουν υπηρεσίες παρέμβασης για επίλυση συγκρούσεων σε συλλόγους και άλλες οργανώσεις. Οι μαθητές να αναλαμβάνουν να εκπαιδεύουν άλλους πιο μικρούς συμμαθητές τους στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων. Να βοηθούν μικρότερους μαθητές πώς να μάθουν να επιλύουν τις διαφορές τους με διαπραγμάτευση ή με συναινετική λήψη αποφάσεων.
- ◆ **Λύκειο:** Να αναπτυχθούν Προγράμματα διαμεσολάβησης σε συγκρούσεις συνομηλίκων και εκπαίδευσης άλλων μαθητών ως διαμεσολαβητών με ασκήσεις σε παιχνίδια ρόλων. Να υποστηρίζεται η διεξαγωγή συνελεύσεων, και η άσκηση στη Λειτουργία των Δεκαπενταμελών συμβουλίων. Να αναπτυχθούν συνεργασίες με επαγγελματίες σε προγράμματα αντιμετώπισης συγκρούσεων με μικρότερους μαθητές ή εξωσχολικούς, και οργανώσεις. Η εκπαίδευση στην αντιμετώπιση συγκρούσεων μπορεί να γίνει ως ξεχωριστό μάθημα ή ως ιδιαίτερη ενότητα στο πλαίσιο ενός ή περισσότερων μαθημάτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ

(Εξελικτικός οδηγός αντιμετώπισης συγκρούσεων)

Binswanger-Fredman & Ciner A. 1991 (N.I.S.R. & NAME 1996)

Επίπεδο	Τυπική Σύγκρουση	Τεχνικές λύσης συγκρούσεων
ΠΑΙΔΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ	Σύγκρουση συχνά γύρω από παιχνίδια, αντικείμενα, («είναι δικό μου»), να είναι πρώτος /ή	Πρακτική παρέμβαση εστιασμένη σε δραστηριότητες των παιδιών: <ul style="list-style-type: none"> • Διαχωρισμός • Αλλαγή θέματος • Διδασκαλία ή κατευνασμός
ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ	Εγωκεντρισμός, επιμένει στο δικό του τρόπο. Απειλή με καταγγελία ή ότι δεν θα ξαναπαιξουν μαζί («Δεν θα σε καλέσω στη γιορτή μου»).	Εξουδετέρωση ή διόρθωση αυτού που έκανε ο επιτιθέμενος: <ul style="list-style-type: none"> • Διδασκαλία. • Διαδικασία επίλυσης προβλήματος.
ΔΗΜΟΤΙΚΟ	Τι είναι σωστό και δίκαιο ή τι δεν είναι. Πείραγμα, κουτσομπολιό, συναίσθημα ανωτερότητας. Κοροϊδία, κατηγορία για κάτι μη αληθινό ή παραποιημένο.	Αρχίζει η ανάπτυξη της ικανότητας κατανόησης των προθέσεων του άλλου: <ul style="list-style-type: none"> • Είναι δυνατή η αμοιβαία διαπραγμάτευση με βοήθεια τρίτου. • Συμβιβασμός στις μεγαλύτερες τάξεις. • Λύση προβλημάτων ή συμβιβασμός.
ΓΥΜΝΑΣΙΟ/ ΛΥΚΕΙΟ	Αυταρχισμός, καταγγελία, κοροϊδία, ταπείνωση, επίδειξη, προδοσία.	<ul style="list-style-type: none"> • Συμβιβασμός που στηρίζεται σε ενσυναίσθηση των αναγκών του άλλου. • Ανοικτή συζήτηση και αποκάλυψη των αναγκών των εμπλεκόμενων, ακόμη και χωρίς συμβιβασμό. • Παραγνώριση (αν είναι πρόβλημα ασήμαντο) ή διαδικασία συμβιβασμού.

II. Ερωτηματολόγιο Ελέγχου Ασφάλειας στο Σχολείο και πρόληψης Βίας

Η βία στο σχολείο και η ασφάλεια των μαθητών, των αντικειμένων τους και της σχολικής περιουσίας είναι υπόθεση του καθενός. Η έρευνα έδειξε ότι οι καλύτερες προσπάθειες και οι πιο αποτελεσματικές πρακτικές εμπλέκουν όλους (μαθητές, εκπαιδευτικούς, ιεραρχία, δεκαπενταμελή συμβούλια, γονείς) και όλες τις διαστάσεις της εκπαιδευτικής κοινότητας. Περιλαμβάνουν διδασκαλία στην τάξη, σχολικές δραστηριότητες και το σχολικό κλίμα.

Μπορείς να χρησιμοποιήσεις τις πιο κάτω ερωτήσεις, με σκοπό:

- Να προκαλέσεις συζήτηση στο Σύλλογο Διδασκόντων.
- Να τις απαντήσουν οι γονείς και να συζητήσουν τα αποτελέσματα με το διευθυντή και στη Σχολική Επιτροπή.
- Να τις απαντήσουν οι μαθητές και να προκαλέσεις συζήτηση μαζί τους.
- Να εισηγηθείς μέτρα στο Σχολικό Σύμβουλο και τη διοίκηση του σχολείου.

Το ερωτηματολόγιο κατασκευάστηκε από το Education Development Center, Inc., 2000. Το γενικό ερώτημα είναι: Οι μαθητές του σχολείου σου νιώθουν ασφάλεια στο σχολείο; Τι κάνει το σχολείο σου για την πρόληψη της βίας; Μήπως μπορεί ή χρειάζεται να κάνει περισσότερα ;

1. Η ασφάλεια των μαθητών είναι προτεραιότητα στο σχολείο σου, στο περιβάλλον και γενικά στην κοινότητα ;
2. Έχεις στοιχεία για τον αριθμό περιπτώσεων βίας που εμπλέκονται μαθητές σου ή για επικίνδυνα συμβάντα στο σχολείο;
3. Το σχολείο σου έχει σαφές σχέδιο άμεσης αντίδρασης σε καταστάσεις επικίνδυνες για την ασφάλεια των μαθητών;
4. Το σχολείο σου έχει πρόγραμμα τόσο πρόληψης όσο και αντιμετώπισης συγκρούσεων και καταστάσεων κρίσης;
5. Συμμετέχουν σ' αυτήν την προσπάθεια όλοι, δηλαδή οι εκπαιδευτικοί, οι μαθητές, οι γονείς , ο Διευθυντής, ο Σύλλογος Διδασκόντων και η Σχολική Επιτροπή;
6. Στο σχολείο σου έχει ορισθεί Συντονιστής των δραστηριοτήτων διατήρησης της Ασφάλειας και Υγιεινής του περιβάλλοντος ;
7. Υπάρχει δυνατότητα στήριξης μαθητών με προβλήματα ή με διαταραγμένη συμπεριφορά από σχολικούς ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς ή άλλους ειδικούς συμβούλους ;

8. Οι μαθητές όλων των τάξεων παρακολουθούν μαθήματα με στόχο την ανάπτυξη της ικανότητας επίλυσης συγκρούσεων και άλλων κοινωνικών δεξιοτήτων ;
9. Οι Υπηρεσίες Υγείας σας ενημερώνουν για μαθητές που ζητούν βοήθεια λόγω προβλημάτων ασφάλειας;
10. Το σχολείο σ' όλα τα μαθήματα και τη σχολική ζωή δίνει έμφαση στην προαγωγή της αυτοεκτίμησης και του σεβασμού των άλλων ;
11. Οι μαθητές και οι γονείς συμμετέχουν σε δραστηριότητες προαγωγής της ασφάλειας στο σχολείο;
12. Οι εκπαιδευτικοί ενθαρρύνονται να είναι θετικά πρότυπα σωματικής και ψυχικής υγείας;
13. Έχει το σχολείο δίκαιη, σταθερή, συνεπή τακτική σε ζητήματα πειθαρχίας;
14. Η γενική εικόνα του σχολείου είναι καλή/έλκυστική; Οι εγκαταστάσεις του αποτελούν πηγές κινδύνου;
15. Η ασφάλεια είναι πρωταρχική φροντίδα κατά τη διάρκεια όλου του σχολικού προγράμματος-στο διάλειμμα, στη γυμναστική, στην τάξη, στους παιδότοπους, σε εξωσχολικά προγράμματα κτλ.;
16. Συνεργάζονται το προσωπικό του σχολείου, οι γονείς και τα μέλη της κοινότητας σε ζητήματα σχολικής ασφάλειας , έκτακτων αναγκών και αντισεισμικής προστασίας ;

Μελέτησε τις απαντήσεις σ' αυτές τις ερωτήσεις και εξέτασε τι άλλο μπορείτε να κάνετε στο σχολείο σου. Αυτό το φυλλάδιο και τα φυλλάδια για γονείς και για μαθητές μπορούν να σε βοηθήσουν σ' αυτήν την προσπάθεια.

III. Σκηνές επιθετικότητας στο σχολείο:

Ποιο είναι το πρόβλημα και πώς αντιμετωπίζεται ...

Ακολουθούν διάφορα παραδείγματα συγκρούσεων και επιθετικότητας από την καθημερινή ζωή στο σχολείο. Η αντιμετώπιση των προβλημάτων που ανακύπτουν μπορεί να στηριχθεί ως ένα βαθμό στα στοιχεία που δόθηκαν στο παρόν φυλλάδιο. Προσπαθήστε να δώσετε τη δική σας ερμηνεία και λύση. Οι καλύτερες λύσεις δίνονται κυρίως, όταν είναι αποτέλεσμα συνεργασίας των εκπαιδευτικών του σχολείου και της σχολικής κοινότητας.

- Συχνά μια ομάδα μικρών κοριτσιών δεν αφήνουν τη Χριστίνα να παίζει μαζί τους. Τα Χριστούγεννα αυτή γνωρίστηκε με την Ιωάννα και άρχισε μετά τις γιορτές να παίζει στο διάλειμμα μαζί της. Τότε η ομάδα των κοριτσιών άρχισε να ενοχλεί την Ιωάννα και επίμονα να της ζητούν να μη παίζει με την Χριστίνα.
- Ο Παναγιώτης είναι ένας μελετηρός και καλός μαθητής. Οι άλλοι τον πειράζουν και τον αποκαλούν «σπασίπλα». Συχνά τον καλούν πειστικά να παίξει μαζί τους σε παιχνίδια που γνωρίζουν ότι δεν του αρέσουν. Αν όμως δεχτεί τελικά, τον αφήνουν να περιμένει ή τσακώνονται μπροστά του αν θα πρέπει να παίξει και ποιο ρόλο θα έχει στο παιχνίδι, με το επιχείρημα ότι δε θα τα καταφέρει. Επίσης, του κάνουν φάρσες και του κρύβουν τα τετράδια ασκήσεων, ώστε να φανεί στην τάξη ότι ήρθε αδιάβατος.
- Η Μάρα είναι μαθήτρια από γονείς οι οποίοι είναι ξένοι εργάτες. Είναι πολύ όμορφη και συμπαθητική, όμως προσφέρει τα ελληνικά μ' έναν ιδιαίτερο τρόπο. Μια ομάδα κοριτσιών αρχίζουν να την πειράζουν, να μην την προσκαλούν να παίξει μαζί τους, να την μιμούνται και να γελούν εις βάρος της.
- Ένας μαθητής έχει ειδικές μαθησιακές δυσκολίες. Ορισμένες ώρες την ημέρα πηγαίνει στην ειδική τάξη για βοήθεια στην ανάγνωση και την αριθμητική. Μερικοί μαθητές τον αποκαλούν «βλάκα» ή τον προκαλούν με ερωτήσεις που ξέρουν ότι δε θα απαντήσει σωστά και κάνουν πλάκα μαζί του ή του κάνουν τηλεφωνικές φάρσες.
- Ένας μαθητής είναι κλειστός, απομονωμένος και φαίνεται λυπημένος. Μερικές φορές τσακώνεται με τους συμμαθητές του. Τελευταία ενοχλεί ένα συγκεκριμένο, σωματικά πιο αδύνατο, μαθητή. Μερικές φορές πέφτει πάνω του

τρέχοντας και μετά αρχίζει ο ίδιος να κλαίει και να κατηγορεί τον άλλο ότι δεν προσέχει. Ο άλλος μια μέρα αντέδρασε βίαια και τσακώθηκαν πολύ. Ο εκπαιδευτικός καλεί τους γονείς για να τους ενημερώσει και τότε πληροφορείται ότι οι γονείς του πρώτου μαθητή έχουν τσακωθεί και πάνε για διαζύγιο.

- Μια ομάδα κοριτσιών πειράζουν μια συμμαθήτριά τους. Κυκλοφορούν φήμες ότι η μαθήτριά αυτή έχει νοητική καθυστέρηση. Της έστειλαν πρόσκληση για ένα πάρτι, που στην πραγματικότητα δε θα γινόταν. Εκείνη ανταποκρίθηκε στην πρόσκληση, θύμωσε όμως μαζί τους, όταν κατάλαβε ότι την κοροΐδευαν. Παραπονέθηκε στις άλλες γνωστές της κλαίγοντας. Εκείνες πιστεύουν ότι είναι ανώριμη και αρχίζουν να μην κάνουν παρέα μαζί της.
- Ο εκπαιδευτικός της τάξης αναθέτει σ' ένα μαθητή την υπευθυνότητα σε μια ομαδική δραστηριότητα. Ο Κώστας, που πάντα ενδιαφερόταν γι' αυτήν τη δραστηριότητα, νιώθει ότι είναι άδικο που δεν επέλεξε ο εκπαιδευτικός αυτόν για υπεύθυνο. Αρνείται να συμμετάσχει λέγοντας ότι η σύνθεση της ομάδας δεν είναι καλή και δεν αξίζει τον κόπο. Την ώρα της δραστηριότητας περιφέρεται και ενοχλεί τις άλλες ομάδες.
- Ο Χρήστος έγραψε βρωμόλογα σ' ένα φρεσκοβαμμένο τοίχο στις τουαλέτες. Ο εφημερεύων εκπαιδευτικός τον υποψιάζεται και τον καλεί να του μιλήσει. Όμως ο Χρήστος καταγγέλλει ως ένοχο το Γιάννη και υποστηρίζει ότι τον είδε ο ίδιος να γράφει στους τοίχους. Ο εκπαιδευτικός καλεί το Γιάννη. Αυτός ακούγοντας την καταγγελία ξεσπά σε λυγμούς...
- Ο Στέλιος και ο Κώστας είναι δύο αχώριστοι φίλοι που στο διάλειμμα παίζουν συχνά μαζί στον παιδότοπο. Όμως μετά τις γιορτές του Πάσχα ο Κώστας άρχισε να παίζει με μια άλλη ομάδα μαθητών. Τρέχουν να πάνε πρώτοι στον παιδότοπο και δεν αφήνουν τον Στέλιο να παίζει μαζί τους. Τελικά αυτός αρχίζει να κάνει παρέα με άλλους μαθητές. Και αυτοί με τη σειρά τους μονοπωλούν τον παιδότοπο και αρχίζουν να τσακώνονται με την ομάδα του Κώστα.
- Ο Γιάννης και ο Κώστας είναι συμμαθητές. Μια μέρα στο διάλειμμα τσακώθηκαν με γροθιές και ο δάσκαλος που εφημέρευε τους έστειλε στο γραφείο του Διευθυντή. Εκεί κλαίνε και οι δύο και μιλάνε με θυμό, χωρίς να απαντούν ακριβώς στα ερωτήματα του Διευθυντή. Αυτός είναι έτοιμος να τιμω-

ρήσει και τους δύο. Ο δάσκαλος της τάξης γνωρίζει ότι ο Γιάννης είναι ένα ήσυχο παιδί και καλός μαθητής, ενώ ο Κώστας είναι λίγο ανυπάκουος και συχνά δυσκολεύεται να τελειώσει τις ασκήσεις του. Είναι και οι δύο από την ίδια γειτονία, χρησιμοποιούν το ίδιο λεωφορείο..

- Σ' ένα μεγάλο δημοτικό σχολείο με 600 μαθητές συχνά στο διάλειμμα παρατηρούνται καυγάδες και βίαιοι τσακωμοί. Ο Ανδρέας είναι ένας μεγάλος μαθητής με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες και με διάγνωση υπερκινητικού. Συχνά συμμετέχει σ' αυτά τα γεγονότα και φαίνεται να τα προκαλεί. Όμως πάντα είναι ο μόνος που τραυματίζεται..
- Μια ομάδα μαθητών εμπλέκεται σε προστριβές με συνομήλικους εξω-σχολικούς που συναντά σε χώρους που συχνάζουν νέοι, εκτός σχολείου. Οι προστριβές εξελίσσονται σε βιαιότητες με κίνδυνο να απειλείται η ακεραιότητα των μαθητών. Το σχολείο πρέπει να αντιδράσει.
- Ο Γιάννης είναι συνομήλικος με τον Ανδρέα. Τελευταία οι συμμαθητές τον καταγγέλλουν ότι τσακώνεται με τα άλλα παιδιά και απειλεί να τους κτυπήσει μετά το σχολείο. Ορισμένοι γονείς μικρών παιδιών αναφέρουν ότι τα παιδιά τους τον φοβούνται και δε θέλουν να έλθουν στο σχολείο. Σήμερα ο Γιάννης κτύπησε πολύ τον Ανδρέα, σε βαθμό που χρειάστηκε να πάει στο Νοσοκομείο. Συνεδριάζει ο Σύλλογος Διδασκόντων και οι εκπαιδευτικοί διχάζονται. Οι μισοί θεωρούν υπεύθυνο τον Ανδρέα και οι άλλοι μισοί τον Γιάννη. Οι εφημερεύοντες αναφέρουν ότι οι περισσότεροι μαθητές που ήσαν κοντά κατάγγειλαν ότι φταίει ο Γιάννης.
- Μαθητής Γυμνασίου καταγγέλεται στο σύλλογο από καθηγήτρια ότι της συμπεριφέρθηκε κατά τρόπο σκαιό λέγοντάς της: «Άει στο διάολο !». Άλλη καθηγήτρια επιβεβαιώνει ότι κι αυτή στο παρελθόν έγινε αποδέκτης ανάλογης συμπεριφοράς από τον ίδιο μαθητή με την έκφραση «παράτα μας...»
Οι πληροφορίες που κυκλοφορούν λένε ότι ο μαθητής προέρχεται από οικογένεια που τη διακρίνουν ανάλογες μορφές συμπεριφοράς.
Ο μαθητής καλείται σε απολογία . Στην προσπάθειά του να δικαιολογηθεί παραπονείται ότι το σχολείο δεν του έδειξε ποτέ πού φτάνουν τα όρια της ευπρεπούς συμπεριφοράς...
Ο σύλλογος αποφασίζει την τριήμερη αποβολή του.

- Ο Κ. είναι ένας εκπαιδευτικός με μεγάλη προϋπηρεσία. Θεωρείται αποτελεσματικός στο έργο του. Εκπληρώνει με ενθουσιασμό τα καθήκοντά του, είναι παράλληλα απαιτητικός και αυστηρός. Φέτος μετατέθηκε σ' ένα πολυθέσιο σχολείο και ανέλαβε να διδάξει σε μια τάξη που τα τελευταία δύο χρόνια είχε συχνές αλλαγές εκπαιδευτικών.

Η τάξη θεωρείται δύσκολη. Οι μαθητές, λόγω των συχνών αλλαγών σε εκπαιδευτικούς, είχαν συνηθίσει να μη πιέζονται για μελέτη, να περνούν τις ώρες με κενό σε μια καφετέρια γειτονική στο σχολείο. Μάλιστα υποθέτουν ότι σύντομα θα φύγει και ο νέος εκπαιδευτικός και ότι αυτό θα γίνει πιο γρήγορα αν δεν υπακούουν στις εντολές του.

Ο κύριος Κ., όπως συνηθίζει, έβαλε κανόνες από την αρχή. Γινόταν πιο πιεστικός με τους μαθητές που δεν ανταποκρίνονταν στις απαιτήσεις του, απειλούσε και τιμωρούσε με αποβολές από την τάξη όποιον δεν υπάκουε. Ιδιαίτερα πιο αυστηρός ήταν με τους μαθητές που οι γονείς τους έκαναν παράπονα για την αυστηρότητά του.

Μετά από δυο μήνες, μια μέρα ο εκπαιδευτικός άφησε την τάξη για κάτι έκτακτο στο γραφείο του Διευθυντή. Τους έβαλε ορισμένες ασκήσεις για να απασχοληθούν κατά την απουσία του. Αυτοί βρήκαν την ευκαιρία να βγουν από το παράθυρο και να πάνε στην απέναντι καφετέρια. Στο δρόμο ένα αυτοκίνητο κτύπησε μια μαθήτριά.

- Ο Νεκτάριος είναι ένας χοντρούλης, ο μικρός γιος μιας πολυμελούς οικογένειας, μέτριος μαθητής. Τελευταία έκανε εγχείρηση στο αριστερό μάτι για διόρθωση στραβισμού. Του αρέσει να πειράζει τα άλλα παιδιά και να κάνει πλάκες.

Μια μέρα ο δάσκαλός του είναι εφημερία στο διάλειμμα. Ο Νεκτάριος, παρ' όλες τις παρατηρήσεις του δασκάλου του, πείραζε, όπως συνηθώς, δύο άλλα μικρά παιδιά. Ο δάσκαλος συνέχισε θυμωμένα να του φωνάζει και αυτός άρχισε να γελά και να τρέχει. Ο δάσκαλος τον κυνήγησε και όταν τον έπιασε του έδωσε μια δυνατή σφαλιάρα κοντά στο αριστερό μάτι. Αυτό έγινε μπροστά σε πολλούς μαθητές και δύο δασκάλους.

Την επομένη έρχεται η μητέρα στο σχολείο. Ο δάσκαλος αρνείται ότι τον κτύπησε και ο διευθυντής της κάνει παρατήρηση για τη συμπεριφορά του παιδιού της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Bandura, A.: (1993). *Aggression: A social learning analysis*, Englewood Cliffs N.J..
2. Catalano, R, & Hawkins J.D. (1995). *Communities That Care: Risk-Focused Prevention Using the Social Development Strategy*. Seattle, WA: Developmental Research and Programs, Inc.
3. Crawford, D., Bodine R., and Høglund R. (1993). *The School for Quality Learning. Champaign, IL: Research Press, Inc., 187.*
4. Dollard, J. et al. (1939). *Frustration and Aggression*. N. Haven: Yale University Press.
5. Dwyer, K., Osher, D. and Warger, C. (1998). *Early warning, timely response: A guide to safe schools*. Washington, DC: U.S. Department of Education.
6. Eslea, M., / Smith, P. (1998). The long-term effectiveness of anti-bullying work in Primary schools. *Educational Research*, 40 ,2.
7. Freud, S. (1972). *Άπαντα* (τόμ. XIII και XVI). London: Imago.
8. Heller, G. (1996). Changing the School to Reduce Student Violence: What Works? Preventing Violence in Schools. *Bulletin*, 1-10.
9. Χρυσοφίδης, Κ. (1998). *Βιωματική Επικοινωνιακή Διδασκαλία*. Αθήνα: Gutenberg.
10. Lorenz, K. (1966). *On Aggression*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
11. Marcelli, D. (1996). *L'enfance et la psychopathologie*. 5e ed. Masson.
12. NASP & CECF. *Creating Safe and Drug-Free Schools: An Action Guide*, NASP (National Association of School Psychologists) and CECF Developed Publication for the U.S. Department of Education.
13. Νέστορος, Ν. κ.ά (επιμ.) (1992). *Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
14. N.I.S.R. & NAME (1996). *Conflict Resolution in the Schools: A Manual for Educators*. Washington, DC: National Institute for Dispute Resolution and the National Association for Mediation in Education.
15. Olweus, D.(1996). Bully/Victim Problems in School. *Prospects* vol XXVI,no 2, 331-359.
16. Πετρόπουλος, Ν., Παπαστυλιανού, Α. (2000). *Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολικό χώρο*. Μονογραφία. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο - ΕΠΕΑΕΚ.
17. Petropoulos, N., Papastylilianou, A., Katerellos, P., Harisis, K. (Aug,1999). *A macrosociological Study of Extracurricular Activities, Protest and Violence in Greek Primary and Secondary Schools*. 4th European Conference of Sociology. Washington D.C. .
18. Ράπτης, Π. (1998). Μαθητική παραβατικότητα και παιδονομία στην ελληνική Εκπαίδευση κατά τον 19ο αιώνα. *Νέα Παιδεία*, 86,140-146.
19. Stromquist, P. and Vigil, D.J. (1996). Violence in Schools in the United States of America: Trends, causes and responses. *Prospects*, vol XXVI, 361-383.
20. Τριλίβα, Σ. / Shien J., (1998). *Πρόγραμμα ελέγχου συγκρούσεων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
21. The Center: Safe School Resources: www.naspweb.org/center/safe-schools/safeschools.htm.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
Β' ΚΟΙΝΩΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ISBN: 960-8171-50-4